

Szócs Géza

Világító ösvény

Még a múlt század hetvenes éveiben történt, hogy Bécsben egy amerikai emberrel beszélgettem, aki amerikaiakra nem jellemző módon tájékozott volt európai ügyekben, és őszinte érdeklődést áruelt a Kárpát-medence helyzete iránt is, Erdély és Kolozsvár meg különösen érdekelte. Ahogyan pedig az erdélyi toleranciáról beszéltem neki, kiemelve a multikonfesszionalitás történelmi példáit, kicsúszott a számon egy illyenszerű mondat: Kolozsvár oly sok felekezet központja, oly sok püspöke van, hogy annál többet csak Jeruzsálemben találisz.

És ahogyan ezt kimondtam és magamban gyorsan felidéztem a belvárosi templomokat, hirtelen furcsa fényben láttam megvilágítva valamit, amit gyerekkorom óta tudtam, amiben napra nap benne éltem, de amin soha nem gondolkodtam el: azon, hogy ezek a templomok nemhogy ugyanabban a városban, de úgyszólván egyazon utcában találhatóak.

Az óta a beszélgetés óta foglalkoztat ez a fényes tengely, amely Kolozsvár spirituális gerincét képezi, s amely pontosan hatezer méter hosszú. Azóta tervezem, hogy egykor filmet fogok forgatni erről a titokzatos ösvényről, az arcokról, háborúságokról, főpapokról, uralkodókról és gyűlölségekről, amelyek a történelem mélyéből egymáson átsütnek vagy átderengenek, de mióta belelálthattam az Magyar Mozgóképek Alapítvány kártyáiba, már sejtem, hogy életemben ez nekem nem adatik meg. (Sem semmilyen film.)

Induljunk el tehát Kolozsvár keleti kapuja felől, Szamosfalva irányából, ahol hajdan Szentpéter község feküdt. Volt olyan idő is, amikor Szentpéterinek több lakosa volt, mint Kolozsvárnak, de azóta nyom és emlék nélkül felszívódott, elnyelődött, nevét is már csak egy templom őrzi, de hibásan: ezer kolozsvári közül egy ha tudja, hogy annak a templomnak nem „Szent Péter-templom” a neve, hanem „a szentpéteri templom”.

Végző fokon persze Szentpéteri község is Jézus kősziklás tanítványáról nyerte nevét, és nem nehéz kitalálni, hogy ki lehetett a falu templomának névadó szentje. Ilyen értelemben mai műveletlenségünk nem is eredményezett igazi torzszülöttet, a nevek végül is a helyükre vagy annak közelébe kerültek.

Szögezzünk le egyelőre annyit, hogy a legtöbb hozzáértő szerint templom mindig olyan helyre épült, amely helynek valamiféle szakrális előzményei már voltak: egy előző templom; egy szent liget vagy akár csak egy fa; ősidők óta tisztelt kövek stb. E tény az itt felsorolt templomok esetében is gyakran nyomon követhető, de e rövid bevezető gondolatmenetben ezek ismertetésétől éppúgy eltekintünk, mint az egyes templomok történetének vagy a város egyes híres

szülöttei életének ismertetésétől. Mindez annak a filmnek vagy annak a monográfiának lenne a feladata, amely összefüggéseiben, a motívumok összekapcsolódásának kontinuumában kísérelné meg a város szellemének megragadását.

Induljunk el tehát a szentpéteri katolikus templomtól befelé a Kül-Magyar utcán. Nemsokára elérünk a manapság Párizs utcának nevezett Pap utca – később Zsidótemplom utca – torkolatáig, ahol ha jobbra fordulunk, már előttünk is van az egykori ortodox Mózes-hitű zsinagóga, Kolozsvár hajdan számottevő zsidó közösségének egyik legfontosabb rituális központja, meghatározó helyszíne. (Légvonalban két-háromszáz méterre van a Mikes utcai – ma Croitorilor utca – egykori Sasz Chevra zsinagóga.)

Lőwy Dániel vegyész-mérnökkel, Kolozsvár egyik legjobb ismerőjével és történelmének talán legszenvedélyesebb kutatójával arra a következtetésre jutottunk, hogy az Egyetemi Könyvtár igazgatója, Gyalui Farkas megrázó, bár teljesen ismeretlen novellájának (*Éjjel a templomban*) csakis ez a Pap utcai zsinagóga lehet a helyszíne. A novella szerint a meghalt hívek éjszaka istentisztelet tartanak, amit senkinek nem szabad megzavarnia, ezért reggel hosszan kell kopogtatnia bárkinek, aki be akar oda lépni. Smil azonban, a templomszolga, megfélekedzik erről, behatol a templomba, megzavarva az ájtatosságot, és ezért el kell pusztulnia. (E majdnem hozzáférhetetlen, egykor Scheiber Sándor által újra felfedezett novella olvasható Lőwy Dániel monumentális monográfiájában, amely a kolozsvári zsidóság történetét dolgozza föl, és amely 2005-ben jelent meg a Koinónia kiadónál.)

Térjünk vissza a Magyar utcába, amelynek mentén még a zsinagógák építése előtt kezdtek el működni az első zsidó imaházak. A Pap utcától nem messze van az „új” református templom – amelyet a kolozsváriak „kétágú” templomnak neveznek –, mellette a protestáns teológiai intézet, és vele szemben a neobizánci stílusú román ortodox katedrális, amely nem több nyolcvanévesnél, és semmilyen templomi előzményéről nincs tudomásom. Továbbhaladva az innen már Bel-Magyar utcán a Fő tér felé egyre sietősebb léptekkel, jobbra előbb az unitárius templomhoz érünk, amellyel srégen szemben nyílik a Bolyai utca. Ha befordulunk a Bolyai utcán és elhaladunk a kormányzói palota háta mögött, kiérünk Bolyai János szülőházáig, aki mint az itt született legnagyobb magyar zseni, Kolozsvár örök dicsősége (legalább annyira, mint amennyire Marosvásárhely szellemtörténetének örök szégyenfoltja az, ahogyan Bolyait „megbecsülték” – e szó persze gúnyos és gyilkos idézőjelben olvasandó).

Bolyai szülőházával szemben van a minorita templom, amelyet néhány éve a görög katolikus hívek visszakaptak az ortodoxoktól; ekkor került sor az utolsó vallásháborúra a város történetében. Folytatva a Bolyai utca irányát, elhaladunk a Toldalagi-Korda-palota mellett, amelyben Reményik Sándor született és gróf

Bánffy Miklós dolgozott, és nem messze az első magyar kőszínháztól kiérünk a Farkas utcába, a csodálatos református templom mellé. Alig tettünk meg háromszáz métert oldalirányban a Magyar utcától.

Visszatérve fő útvonalunkhoz, a sarkon a lutheránus templomnál érünk ki a Fő térre. Ne időzzünk most el itt sem a Szent Mihály-templomnál, sem Báthory Zsigmond vérpadjánál, sem az ablaknál, amelyből Rhédey Claudia pillantott ki

hajdanában, amikor még nem tudta, hogy az angol királyi ház fölmenője lesz. A ház mellett, a New York saroknál nyíló Egyetem utcából idelátszik a piarista templom, azon túl a magyar oktatás egyik intézményegyüttese, ha úgy tetszik: történelmi fellegvára, amely a jezsuiták által lerakott alapokra épült.

Ám ha a Fő tér és az Unió utca sarkáról, körülbelül onnan, ahol Móricz regényében Bethlen Gábornak az az emlékezetes látomása támadt, ha erről a pontról nem a Házsongárd irányába pillantunk, hanem az ellenkező irányba, orrunk előtt ott van Mátyás király szülőháza, mellette pedig Bocskai Istváné. Egy sarokkal odébb a ferencesek temploma: barokk öltözet egy gótikus vázon.

De térjünk vissza a kelet-nyugati tengelyhez, induljunk el az Unió utcán Kolozsmonostor felé. (Ha Cs. Szabó László családjának házát el-

hagyva az Egyetemi Könyvtár irányában letérnénk erről az ösvényről, Szabó Dezső szülőházához érünk.)

Eljutottunk a házhoz, amelyben Bornemisza Karola élt (lásd az A Dunánál 2006-os 1. számát), nem messze átellenben az Óváry-ház emlékszik a benne 1944 őszén lejátszódott tragédiára. Kis román ortodox kápolnácska van a közelében, ez is egészen újonnan épült. Ám száz-kétszáz méterrel tovább elérünk Végh Sándor szülőházához – a XX. század egyik legnagyobb hegedűművésze volt ő, még ha ezt Magyarországon nem is tudják. Több mint száz évvel Bolyai után ő volt az utolsó zseni, aki városunkban született.

Innen már csak a „kakasos” református templom van hátra meg egy kis katolikus templom, és már meg is érkeztünk hatezer méteres sétánk végpontjához, a kolozsmonostori apátsági templomhoz. A szent helyeknek, a géniuszok szülőházai üzenetének, a történelmi emlékeknek olyan sűrű szövődékén hatoltunk át, amilyenhez hasonlóval a bolygó kevés pontján találkozhatunk. De mit érdekli ez, mondjuk, az MMA-t? Vagy az, hogy hol laktak és dolgoztak a Kordák, hol járt iskolába Ligeti, hol nyomorgott Tasso Marchini – de nem folytatom. Csak arra a lehetséges felvetésre válaszolok, hogy hát vajon nem az egykori város területe, fekvése, szerkezete határozza-e meg a templomok (és végső fokon a lakóházak) elhelyezkedését?

De igen. És ez természetesen, megmagyarázhatja egyes épületek egymáshoz való közelségét. De akkor miért nem ugyanilyen gazdag hasonló emlékekben minden más város is? És hogy lehet, hogy minden egyes pont, amely-

ről beszéltünk, a Farkas utca és a Szamos által kétoldalról határolt területen belülre, a szentpéteri templom és az apátsági templom közti tengelyre vagy annak közvetlen szomszédságába esik, ideértve az első magyar filmgyárat és az egyik első magyar fényképészeti műtermet is?

Hogy „valami van” ezzel a tengellyel, azt egy nemrég kezembe került memoárkötet erősítette meg. Dr. Óváry Zoltán, a kiirtott Óváryak fia, Végh Sándor szomszédja és gyerekkori barátja meséli el a következőket angol nyelven írott memoárjaiban (magyar fordítása *Kilencven év alatt a Föld körül* címmel jelent meg):

„Rövid sétára az egyetemtől, a Fő tér közepén áll a Szent Mihály-templom, a város legjelentősebb temploma. A kora gótikus építmény(hez) 1321-ben kezdtek hozzá, és 120 évvel később készült el. A főbejárat fölött a reneszánsz stílusú Szent Mihály-szobor (a XV. századbéli Zsigmond király fegyvereit viseli) áll. Karcsú oszlopok emelkednek és hajlanak boltozatába. Néhány magyar és latin mondás volt az oszlopokba vésvé. A reneszánsz stílusú áldozati oltár Johannes Klein ajándéka. Az előcsarnok felett volt az orgona és a kórus, ahol Polyxena nagymamám gyakran énekelt szoprán szólókat ünnepnapokon. Az énekek és a közös imák is mindig magyarul szóltak. A mise nyelve a latin volt, amit még sokan megértettek az öszszegyűltekből, hiszen még mindennapos használatban volt olyan szakmákban, mint az orvosi is. A jegyzőkönyvek és a halotti bizonyítványok még mindig latin nyelven íródtak; az igazságszolgáltatásban sok korábbi könyv csak latinul volt kapható.

A tér déli oldalán áll Mátyás király szobra, aki szintén Kolozsvár szülötte volt. Ő és a Magyar Királyságot 1001-ben megalapító I. István király volt a két legnagyobb magyar király. 1458–1490 közötti uralkodása úgy is ismeretes, mint az ország aranykora.

Mátyás egyszerű emeletes házban született alig egy sarokra a mi lakásunktól. (...) Mátyás apja, Hunyadi János, Magyarország kormányzója volt. (...) Nándorfehérvári győzelme 1456-ban fordulópontot jelentett a keresztény világ szá-

mára, amely még nem heverte ki Konstantinápoly elestét három évvel korábban. Hogy örök időkre emlékezetes legyen ez a győzelem, a pápa elrendelte, hogy a katolikus világban minden délben 12 órakor szólaljanak meg a harangok. A harangok még ma is zengnek Magyarországon és máshol is, bár kevesen tudják ma már, hogy miért.

Hunyadi János fia, Mátyás király erős állammá tette Magyarországot, és úgy emlegetik, mint az egyik legkiemelkedőbb reneszánsz uralkodót. Feleségével, a nápolyi Beatrix hercegnővel számos humanistát és művészt hívott meg Olaszországból, és ezzel felvirágoztatta a reneszánsz szellemet Magyarországon. Történelmi feljegyzések bizonyítják, hogy olyan művészeknek adtak megbízásokat, mint Verocchio és Filippino Lippi.

Mátyás még Corvinus néven is ismert volt, mivel családi címerükben egy holló volt látható. (Latinul corvinus holló.) Hatalmas könyvtára, a Bibliotheca Corviniana, híres volt egész Európában, és csak a Medici-könyvtár szárnyalta túl a maga idejében. A corvinák – értékes iniciálékkal díszített, a Mátyás megbízásából másolt és illuminált könyvek – különösen nagybecsűek, mivel sok eltűnt az évszázadok folyamán. A még megmaradtak ma már könyvtárak és múzeumok féltve őrzött kincsei. Néhány évvel ezelőtt végül is sikerült látnom két ilyen corvinát a New York-i Pierpoint Morgan Könyvtárban. (...) Számomra a corvinákat látni sokkal többet jelentett, mint megnézni valami régi

írást, nekem ez egy gyermekkori álmom beteljesedését is jelentette.

A Mátyás-szobrot Kolozsvár főterén 1902-ben állították fel. Mátyás király lóháton ül harci díszben, vezérei körében. Fadrusz János szobrász nyerte meg a versenypályázatot, hogy elkészítse a szobrot, amely már jóval kolozsvári felállítására előtt híressé vált, miután az 1900-as Párizsi Világkiállításon nagydíjjal tüntették ki.

Kisgyermekként a téren keresztülhaladva, verebekkel, emberekkel és árnyékokkal mind csak mulandó, elröppenő dolgokkal körülvéve, úgy éreztem, hogy csodálatos a Mátyás-szobor állandósága – esőben, hóban, szélben, napsütésben, hajnalokon és sötétben. Talán éppen ezért fejlődött ki bennem különleges vonzalom a lovas szobrok iránt, és ez azóta is hatalmába kerít néhány olyan csodálatos példa láttán, mint Donatello Gattamelatája Paduában, a capitoliumi Marcus Aurelius és Verocchio Colleoniája Velencében.

A Mátyás-szobor körüli tér a napi korzó színhelye is volt. Minden délben és úgyszintén sötétedés előtt fiatal hölgyek és férfiak itt gyűltek össze, és körülbelül egy óra hosszat vonultak azon az oldalon, ahol a palota állt. A sűrke palota barokk falkiugrásaival éppen megfelelő háttérrel szolgáltattott a korzó színházias légköréhez. A vonulat ide-oda hullámozott a Bánffy-palota és a tér két másik pontja között. Hogy miért nem mentek teljesen körbe a tér négy sarkát érintve, azt senki sem tudta, de ameddig csak vissza lehetett emlékezni, ez mindig így volt. (...)

Nagypéntekeken a figyelem átirányult a Szent Mihály-templomról a város keleti sarkában álló Szent Péter-templomra. Azt tartották, hogy ha valaki nagypénteken odament és kívánt valamit, az valóra is vált, ha nem beszélt senkivel, ha nem köszönt senkinek, míg haza nem érkezett. Így hát sok jól nevelt ember, aki elment nagypénteken a Szent Péter-templomba, a legudvariatlanabb személynek tűnt. Barátok és rokonok szó nélkül mentek el egymás mellett. Különös élmény volt hazamenni a templomból, mintha egy varázslat alatt lett volna az egész város, mindenki elfelejtett beszélni, csak a cipők kopogását, a lovak patkóját és a kocsik zörgését lehetett hallani.

A nagypénteki délutánokon szokás volt a Monostori út végére elgyalogolni. Ez a város fő útja volt a Fő tér irányából nyugat felé. A város határánál állt egy monostor, amely 1061-ben épült. Ez volt a zarándoklat célja. Hosszú idővel születésem előtt már csak az út neve és néhány törmelék emlékeztetett az egykor fényesen virágzó híres kolostorra. Szokás volt elmenni ezekhez a romokhoz és imádkozni itt nagypéntek délutánján. Körülbelül másfél órába tellett a Fő tértől elmenni a romokig meg vissza. A visszaút sokkal élénkebb volt, mint a Szent Péter-templomtól, mivel itt semmiféle hiedelem nem tiltotta egymás üdvözlését.

Egy nagypénteki napon Polyxena nagymamám meghívott néhány vendéget uzsonnára a Monostori úti házába a romoknál tett olykor fárasztó látogatás után.”

Kányádi András

Kolozsvár szíve

Hommage à Dürrenmatt

A vallásos ember, mondja Eliade, a lehető legközelebb akar élni a világ közép-pontjához. Ezért ahol lakhelyet választ magának, ott megszenteli a területet, kozmoszá alakítja a káoszt, s ezzel mintegy rituálisan megismétli a teremtés gesztusát. Minden építés ősmo- dellje tehát kozmogónia. A templomépítés koz- mológiai szerkezete még a kereszténység tudatában is tovább él: a szakrális tér közepén helyezkedik el a templom, s templomot a települések közepén emelnek (mely középpont eredetileg egy természetes kiválasztás, például út- kereszteződés eredménye volt), illetve azáltal, hogy az építők kijelölik a temp- lom helyét, megteremtik a középpontot. Aki a centrumot uralja, azé a város: ez az alapvető antropológiai sajátosság tetten érhető Kolozsvár történelmében is. A profán világban viszont már nem elég a templom: a nemzettudat kialakulása létrehozza a szimbólumértékű mitikus hősöket, melyek megerősítik a szakrális tér dominanciáját. Kolozsvár esetében ez attól a pillanattól fogva izgalmas, amikor a Fő téren található templom mellé mitikussá növekedett történelmi személyiségeket társítottak.

Erdély egyik legnagyobb gótikus főterének a kiépítése, közepén a Szent Mi- hály-templommal, Luxemburgi Zsigmond idejére tehető. A négyszögletű tér ma is áll, sőt a gótikus római katolikus templom sem semmisült meg: ám ha nap- jainkban főtérről, *centrumról* beszél a város többségi lakossága, és elsősorban a média, a két világháború között épült ortodox katedrális terét érti ezalatt. S ez azért érdekes, mert e szóhasználat csupán egy évtizede véglegesült, tehát nem a két világháború között vagy a kommunizmus idején, s csak azért valósulhatott meg, mert a székesegyház mellé megtalálták a megfelelő héroszt. Érdemes ezt a jelenséget közelebből megvizsgálni, már csak azért is, hogy megkeressük a láthatatlan központot, mely valójában már lassan egy évszázada elmozdult ere- deti helyéről. Mivel az eliadei megközelítés mellett a városantropológia szó- készlete anatómiai párhuzamokra ösztönöz – agy, szív, tüdő, ütőér stb. –, a vá- ros szívééről fogunk beszélni Dürrenmatt *Stoffe*-modorában.

A millennium bővületében a magyar hatóságok elhatározzák, hogy Mátyás királynak szobrot emelnek, aki mellesleg teljesen véletlenül születik a városban, átutazóban. Fadrusz János becsületes munkát végez, a lovas szobrot szintén nevezetes figurák állják körül, összesen négy darab, köztük a törökverő Kinizsi Pál vagy az akkori erdélyi vajda, Báthory a vazallusok zászlóival, köztük Moldova bikafejes lobogójával. Nagy csinnadrattával fel is avatják. De, mit ad isten, for- dul a kocka, Kinizsiből kínai (helyesebben Paul, a Kínai) lesz, és a hatósági vál- tás után beindul az első nagyszabású építészakció, a görögkeleti székesegyház konstrukciója száz méterrel keletebbre, a valamikori Bocskai téren, ahol egy- részt elég tér, másrészt a frissen szerzett Nemzeti Színház pompázik (egy mo-

narchiás cég sorozatának egyik példánya, mely az akkor még államalkotó nemzet megrendelésére készült). Az addig lappangó, immár államnemzetté avanzsált románság tehát két fontos identitásszimbólummal is gazdagodik.

Aztán majdnem minden vissza, négy kövér esztendő, majd bukaresti 'justice', illetve szovjet 'gloire'. És jön az egyelőre ifjú titán, aki mélyre ás(at)(kál) (a képző nem fontos), s a római gyökerek gyümölcsként a Napoca elnevezés is bekerül a hivatalos iratokba az addigi szlávok Klúzs mellé. A huszadik század hetvenes éveit tapossuk, s a Vezérnek nem jó se a gótikus, se a neobizánci műemlék, új központot rendel el, immár világi hőssel, Vitéz Mihály vajdával a főszerepben, aki szintén lovon ül, csak magasabb lovon, mint Mátyás, szintén megfordult Kolozsváron, bár csak a kapukig jutott. Vitézek helyett csatáit megörökítő dombormű veszi körül, sőt, egy kis teraszra emlékeztető talapzaton áll. A modern fejedelmet pedig, valahányszor kegyeskedik beszédet tartani az alliteráció miatt kincsesnek is nevezett városban, hú alattvalói itt részesítik méltó fogadtatásban, az erre az alkalomra ácsolt deszkapódiumhoz közel, a dombor- és lovasmű árnyékában. Ez a tér északabbra van az előző központtól, s már akkor nyilvánvaló, hogy itt nem érvényesülhet igazán a tömeg. A Gyűlöletes tragikus vége aztán végleg rádöbbsenti az országot a vallás fontosságára: az ó-új kommunisták már jobbnak látják nagyobb rendezvényeken pópák seregével megjelenni, úgyhogy helyszűke miatt Mihály csillaga is leáldozik.

Az általános kegyelemdőfést a Jó Városgazda adja meg, aki felállíttatja Avram Iancu negyvennyolcas móc vezér tízszeres életnagyságú szobrát, amint az a havasi kürtöket fúvó lányok, asszonyok közül kiemelkedve délre tekint, a Feleki-tetőn is túl, s nem tudni, áldást oszt vagy csak egyensúlyoz, mélységiszonyát leküzdendő. Mindenesetre a mellé plántált zászlórengeteg ezzel megkezdí diadalútját, Mátyást és Mihályt is hamarosan elborítja (előbbinek még csúfos moldvai vereségére is fény derül). Biztos, ami biztos, a hajdani Fő térre egy úgynevezett emlékkő is kerül, a Dák Kucsma-ként emlegetett Traianus oszlopa, illetve egy gyárképményre emlékeztető, ám valójában harangot szimbolizáló és az erdélyi románság elnyomatását megéneklő betonoszlop. A színek is egyszerűsödnek, lassan mindent elborít a kék, a piros és a sárga (a sorrend nem fontos): padok, útjelzők, virágok, villanyégők, szemétládák, sőt egy kis utca is a bolondokháza szomszédságában ekként lesz kiköveve. A hajdani főteret pedig közzvé és szeméttelpeppé alakított, burjánnal dúsitott gödörkomplexum ékesíti, mely látványt a cukrászsüteményeket idéző festett homlokzatok teszik felejthetetlené. A gödrök egyébként lázasan keresik a város hajdani római szívet, melyre Mátyás lova rátiport, de aztán ez a régészeti igyekezet is alábbhagy.

Megválaszolható-e a kérdés: hol rejtőzik Kolozsvár szíve? Az agyra könnyű volt rábukkanni, köztudott, hogy a Szamos-parti Athén az oktatás fellegvéra, így az ezzel járó intézményegyüttes alkotja e szövet; az ütőeret sem nehéz megtalálni, egy újabb alliteráció segít: a várost átszelő szőke (valójában szürke) Szamos. Az is kétségtelen, hogy a tündök, a Sétatér és a Botanikus kert (nagyjából) zöldek. A vastagbél nyilvánvalóan a Monostor (sötét). De hol doboghat a város szíve? A Házsongárdi temetőt értelemszerűen nem tekinthetjük annak, a Farkas utcát már kineveztük a művelődés központjának, az Óvár még a Fő tér születésével már elveszítette jelentőségét (legfeljebb a mandulaként jöhet számításba).

Sok ember ismeri, de senki nem tudja, kitől származik ez a megállapítás, így hát könyveljük el lejegyzésre érdemes helyi (kulturális) legendának: a Bolyai és Szentegyház utca metszéspontján megáll a sétáló (s ez nem könnyű az autó- és gyalogosáradatban). A négy égtáj felé tekintve látja (kis túlzással) a város történelmét: nyugaton a gótikus Szent Mihály-templom áll, délen a barokk minorita templom, keleten a neobizánci ortodox katedrális, északon pedig a két klaszszicista stílusban épült templom, az evangélikus és az unitárius, ráadásul ezek közrefogják a Bauhaus szellemében fogant Sora Áruházat. Valahol itt a központ: a keservesen dudáló autók és szitkozódó gyalogosok alatt búvik meg Kolozsvár szíve, félúton a két szakrális tér, a nyugati és keleti kereszténység intézményei, az építészeti stílusok és a pénzváltók, lángossütők és turkálók, könyvesboltok és rögtönzött parkolók között. De ezt csak kevesen tudják, s a város uralmáért, a köz(ép)pont birtoklásáért folyó szimbolikus harc nem lankad.

Kántor Lajos

Három utca

Aligha van város a világon, három utcából álló. Kolozsvár, amelyre az elmúlt évszázadban (mert erről tudok többet) annyian voltunk büszkék, természetesen ugyancsak az utak, utcák, terek sokaságát mondhatja a magáénak – én mégis megmaradok a hármasságnál, amikor megpróbálok válaszolni a nekem (is) föltett kérdésre: mi a kolozsváriság lényege? Minthogy hatvankilenc évemet mondhatni egészében itt töltöttem (szoktam emlegetni, hogy hat hétnél többet sosem voltam egyvégtében távol), a válaszadás kényszerével nyilván nem először nézek szembe; az utóbbi években pedig könyvek sorába igyekeztem belefoglalni a tulajdonképpen magam számára is megfoghatatlan feleletet. Ennek a kísérletsorozatnak irodalomtörténeti formába öntése volt a 2004-es (pesti kiadású) *Fellegek a város felett (Regényes korrajz: Kolozsvár, 20. század)*, Bánffy Miklós, Kuncz Aladár, Tamási Áron, Szabó Dezső, Kolozsvári Grandpierre Emil, Laczkó Géza, Hunyady Sándor, Ligeti Ernő, Ignác Rózsa, persze Kós Károly és Cs. Szabó László megidézésével (rövidítem a névsort); helyet kaptak benne fiatalabbak is, a kortársaim, barátaim, Bálint Tibor, Kolozsvári Papp László, Csiki László. Az érdemi – legalábbis szubjektív – szembenézés kezdetét *A kapu*, a házon belüli széttekintés jelentette (a Balassi és a kolozsvári Polis vállalta a megjelentetését, szintén 2004-ben), családregegyvázlatnak neveztem, naplókkal, levelekkel hitelesítve. Aztán jött egy sajátosabb műfajú folytatás, *A mennyei kapu*, az én apokrif kerekasztalom (Korona Kiadó, 2006), „meghívottjaim” közt mindenekelőtt Károly bácsival (Kóssal), Cs. Szabóval, Szabédi Lászlóval, Jékelyvel, Balogh Edgárral, Páskándi Gézával, Bajor Andorral, Panek Zoltánnal, de Illyés Gyulával, Déryvel, Mészöly Miklóssal és Balassa Péterrel is (ötvennyolc nevet már végképp nem sorolok). Egyszóval, aki az én kolozsváriságomra kíváncsi, annak legalább ezt a három könyvet ajánlom.

Hogy mégse pazaroltassak az olvasóval ennyi időt és pénzt, a címben jelzett három utcáról mondok néhány szót – egyúttal tovább is lépve a megnevezett könyvek idején, kitérve arra, ami épp most foglalkoztat. Az én három kiemelt utcám: a Farkas utca, a Mikes Kelemen utca és a Rákóczi út. (Ma mind-egyiknek román a hivatalos neve – legtovább, egészen a közelmúltig, Rákóczi állta a versenyt, mígnem egy román tábornokra keresztelték át –, de a régi kolozsváriak őrzik a magyar utcaneveket, Rákóczit mint helynevet még a román nemzetiségű taxisok is tudják.) Az első a kisgyerekkorom színhelye meg az iskolámé, a Református Kollégiumé s a református templomé. A meghatározó első tíz év emlékei közé tartozik, hogy a mi lakásunkkal srégen szemben állt Apáczai egykori (állítólagos) háza, ahogy a szüleimtől hallottam. És a Mátyás király – Kolozsvár szülötte – idején építeni kezdett Farkas utcai templomba vittek, pompás díszmenetben 1942-ben az Apafiak hamvait, ezt én a lakásunk ablakából néztem ötévesen. A mi iskolánkkal egy utcában, a nyugati végen álló piaristák alma materében tanult egykor Mikes Kelemen, évszázadokkal később Kuncz Aladár. Ennél sokkal többet mesélt az erdélyi és közvetlenül a kolozsvári múltból Cs. Szabó László jó hatvan évvel ezelőtt Illyés Gyulának és Márainak, a Via Sacra, azaz a Farkas utca hársai alatt, én nyilván nem akarhatok versenyezni vele kolozsvári lokálpatrióta büszkeségben.

A Mikes Kelemen (egykor: Major) utca családi örökségem, a nagyszüleim építették a házat, amelyben ma is lakunk – az építő pedig Reményik Sándor apja volt. Hogy itt az elődök és mi, a család miket éltünk meg, abból ad némi ízelítőt *A kapu*. Innen, ebből a kapuból indulhattam megpróbálni kinyitni „a mennyei kaput”, régi-új beszélgető-, vitatkoztársakat keresve, hogy közösen véleményezhessük a már nem élő mesterekkel, barátokkal a jelen közügyi gondjait.

A harmadik, mostanság is sűrűn gyakorolt kolozsvári utcám – a Mikes Kelemen mellett – a Rákóczi út. Ide költözött, kényszerúségből, a Korunk szerkesztősége. Igaz, a ház, ahol újra otthont találtunk, idősebbek és fiatalok, Korunk-csinálók, kissé romos, a hegyoldalról lefolyó víz alámossa a falakat, vagyis generáljavításra szorul az új székhely, most azonban jól érezzük magunkat itt, a központtól egy kicsit távolabb. Bennem pedig napi rendszerességgel tolnak fel az emlékek, amikor elmegyek Kós Károly utolsó lakhelye előtt, hogy pár házzal tovább azt az ablakot lássam, ahonnan Korunk-beli elődöm, az éppen száz éve született Balogh Edgár nézhetne ki, még tovább pedig egy olyan bérház áll, amelyben szintén elég sokszor jártam, a valamikor Utunk-szerkesztő Marosi Péternél, illetve az európai ismertségű román irodalomtudósnál, Adrian Marinónál (az ő irodalomkritikáról írt testes könyvét magyarra fordítottam, Dávid Gyulával társszerzőségben). Marosi egykori lakásában Gáll Ernő ide költözött özvegye őrzi, rendezzi a Korunk-történet számos jelentős dokumentumát, következésképpen ide mostanság szintén el-eljárom.

Mi tehát az én kolozsváriságom titka? Folytathatnám műemlék-leírással (Fadrusz-szobor, a Kolozsvári testvérek Szent György-szobra, Házsongárd), sportbeli emlékekkel, kirándulásokkal. A személytől függetlenedő vagy nagyon is személyfüggő más – lehet, meggyőzőbb – válaszokat tessék kikeresni Reményik Sándor, Kós Károly, Jékely Zoltán, Cs. Szabó László, Bálint Tibor s a többi elszánt-elfogult kolozsvári életművéből.

Balla Zsófia

A kettészelt jelen

A véletlen úgy hozta, hogy ne lássak véletlent. Ahhoz, hogy Kolozsvárról írjak, öt grazi héttel ajándékozott meg a véletlen.

Többször is jártam már Grazban. Szórt emlékeket őrzök a 2003-as napokról: a minoriták kéttornyú templomának kerengőjét látom, az intézmény fekete hajú vezetőnőjének párdüclépteit a zöld udvaron, Eörsi István huncut és szégyenlős mosolyát a verőfényes Mur-parti sétányon, közli, hogy, hm, neki, a hetvenkét évesnek az élet hamarosan titkos és váratlan gyerekáldást varr a nyakába... Sorsa röviddel ezután *Leukémia kisasszonyal* is összehorontotta, ő azonban 2005-ben halált szült neki. 2003-ban *Schwerkraft und Himmel* feliratú plakátok lobogtak a házfalakon és hirdetőoszlopokon: Graz volt Európa egyik kulturális fővárosa. Az akkori fényképen idegenkedve és elfogódva révedek a lencsébe, fejem fölé belóg egy zászló a felirattal. Zavarban vagyok, meglepett magyar. Német verseskönyvem címe *Schwerkraft und Mitte*, egyik fejezetcíme pedig *Himmelsfragmente*. Akkor díszvendégségben jártam itt.

Az idén elbújni mentem Grazba. Elrejtőztem az életem elől, meghátráltam az emlékeim elől is. Pedig a múlt járása sokféle elvágódást csilapít, sok sérelmet orvosol. Csak a Hivatal ismerte rejtekhelyemet, az Óratorony körül fújdogáló tengeri szelőlőben megbúvó Cerrini-házacsokát a Schlossbergen, a Várhegyen.

Megérkezésem után kilelkendeztem magam az ablakot betöltő erdősűrű parkrészt látván, körbejártam

az egyszobás lakást, azaz birtokba vettem a dolgozó-háló-konyhát: az ágy mellé helyeztem a CD-s rádiót, a polcra a szótárakat, hámozókésem pedig a konyhapultra dobtam. Az eper és borostyán szegélyezte téglalépcsőkön visszakapaszkodtam a kapuhoz, amely a Herberstein-kertre nyílik. A glicíniáktól, rózsasalugasoktól, fügefáktól, citromcserjéktől roskadozó nyitott terasz a város tetején lebeg, háztetők, templomtornyok, kivilágított utak, a folyó fákkal szegélyezett szalagja fölött. Távolabb a szálló-ereszkedő repülők fényei, a környező dombok és hegyek sötét sziluettje. Mélyen beszívtam a hars levegőt, amelyet fecskék szeddeltek, denevérek hasogattak. Lélegzetemmel a magány rettegett szabadságát köszöntöttem; mintha időm engem is emelne. Belátható, arányos – és borzongatóan otthonos volt a látvány.

Amint elmerültem a régi házak tetőinek szemelgetésébe, lassan valami jó érzés kezdett átjárni – vegyszeres táliban a fehér papíron kezd földeregeni így a fénykép –: Úristen, ez Kolozsvár!

Graz, a régi ismerős.

Olyan, mint Kolozsvár.

Nem, mégsem. De igen, mintha az a két torony...

Mintha a Fellegváron állnék. Elöttem a meghitt, vörös cseréptető, a Magyar Színház tömbje, a Malom utca és a Barta Miklós utca sarkán lapuló nyári kert fái, a Szent Mihály-templom hazavezető, magas tornya, hátrébb a Farkas utcai templom háromszögű oromfala: egy szigorú, de nékem kedves arc, a Ferenc-rendi templom ba-

rokk tornya, a rendház gótikus ablakai; oda jártam zeneiskolába. Megkeresem a házunkat a Széchenyi téren: idelátszik a körfolyosó, és lakásunk a hat ablakkal. Keletebbre, azaz balkézt, a görögkeleti katedrális kupolái, lábamnál a Szamos csíkja, a Sétatér zöld borítása, jobbkézt a kolozsmonostori apátság, alig látszik ki az új építmények hordaléka alól. Délen és délnyugaton a Házsongárd és a Botanikus kert bodros föltja terjeng, s szemközt a láthatáron a Felekitető, a környező dombok árnyai...

Nem, ez itt mégsem olyan... Elhessegetem a hasonlóság gondolatát. Két világ ez, a történelem végképp kettészelte a múltat. Múltakra szakadtunk.

Graz tágasabb és gazdagabb. Messzebb nyúlik a belváros, szinte minden épület átvészelt a történelmet; a település nem égett le annyiszor, és nem pusztították régi urak, hadak, huszadik századbeli nemzeti honfoglalók, a régiséget nem bontották el műveletlen szocialista bárók. Rudolf Kassner, a nagy osztrák filozófus, Rilke ösztönzője és vitapartnere írja: „A kultúra elsősorban nem haladást, hanem állandóságot, állhatatosságot jelent. Konzervatív, támaszt nyújt, biztosítja az embert – még Isten és az Eszmény ellen is. Minden dolgot önmagára vezet vissza. Annak van kultúrája, aki valaki, aki valamivel rendelkezik, és nem kell minden nagy vágyakozást megtagadnia magától.”

És mégis, mégis: a grazi háztetők, sétahelyek, a tornyok formája és árnya, a városon dühödt, alpesi sebességgel átrobogó folyó és a távoli hegyek... szinte minden arra a városra emlékeztet, amelyben születtem és felnőttem.

A Szamos, igaz, lassúbb, ráérősebb, halásztatja magát. Ámde milyen örömmel fedeztem fel Grazban a Ma-

lomárok csíkját: itt is malmot hajtott a víz, akárcsak valaha nálunk, otthon az utca neve őrzi emlékét. Ez a malomárok is titkon kanyarog a belvárosban, és valaha a kolozsvári Malomárok partja is ilyen gondozott volt... Kolozsvári házunk hátsó kapuja egy kis csipkés vashídra nyílt a Malomárok fölött. A Tímár utca Velencét idéző hidacskaít keresem az itteni vízen. Az iskolánk kolostorépületéhez közeli Caragiale park peremén, a füves parton, a folyócskát elfedő hatalmas, selymes fűzek alatt magoltunk nagyszünetekben.

Grazi lakhelyem, a Cerrini-házacska a teraszról alig látható; úgy fúrja bele magát a hegybe, mint szégyenlős gyerek az arcát anyja szoknyájába. Vagy úgy, mint az a csöpp, eltévedt sündisznó, amellyel egyik este álltunk egymással szemközt a bástyasétány sötét oldalában: egy ideig csak bámult barna üveggombocskáival, aztán megfordult és megpróbált struccformán, fejfelé befúródni a földbe, mintha nem is volna ott, mintha nem látott volna semmi emberfélét. De ez nem sikerülhetett, sünék még nem tanulták a vakondásást az iskolában.

Bújtam ám én is anyám nagyvirágos, fekete szoknyájába az Arany János utcában, amikor a lófogú, csúnya Wiesel Matyi odarecsegett: „Szerrvussz, Berrtha!” Wiesel Matyi nem férfi volt, hanem egy reszelős hangú nő, anyám lágertársa. Ma már tudom: a lányiskola körülrajongott latintanára, remek ember.

Az iskola.

Itt ülök Grazban az ablak előtt, az egyetlen kényelmes fotelben, a Saba zenegépen Bartók *A csodálatos mandarinját* hallgatom. Kint a délután sugárkái porzanak, a borostyán fonta kőrísa billegeti repülni képtelen szárnyait, mogyoróbokrok, bükkök, gesz-

tenyék lombja hajlik össze és rebben szét. Hosszú, zöld alagutat látok, a végén egy ház sarka, kerti út darabkája piroslik.

A *mandarin*. Már végzősök lehetünk, amikor Demény Piroska, aki a zenetörténetet tanította, titokban behozta a felvételt. Ez nem szerepelt a tanrendben, Bartókot tilos volt tanítani. A kortárs zene legyen román!... Egy fiúval, nagy tehetségű fuvolista osztálytársammal tiltott szerelmeseként ültünk ezen az órán a hátsó padban. Ebben a zenében a vad, elpusztíthatatlan szerelmet ünnepeltük. Didergettünk a motorolajjal átitatott padló fanyar szagában, az egyetlen apró, gótikus ablak homályos hidegében, és belekapaszkodtunk a nekünk tiltott magyar művészet és egy titkos, remélhetőleg fényes sorsot, isteni nagyságot közvetítő, nagy művészet hangjaiba. A *Mandarin* nekem máig a tomboló szerelem, a motorolajszag és a hűvös nemlét üzenete. A körülmények, amelyek közt életre szóló élményekhez jutunk, úgy megszilárdulnak bennünk, mint a tengeri tajték. A műalkotás mindig felidézi azokat a körülményeket, amelyek között megismertük. Bartók művével együtt megjelenik előttem olajos padlójú osztályom, a cserépkályha reggeli sziszegése, a lassan eláradó meleg, Demény Piri tatáros arca, zömök termete, kalácskontya a katedrán. A *Mandarin* szól, árad és igazságot szolgáltat a szerelmes szenvedélynek. Szabaddá tesz, felröpít, eloldoz.

Reggel, pontosabban pirkadatkor madárfüttyögésre, pittyegésre, csivitelésre, káromlásra, csattogásra ébrednek. Egy írógép makacsul kopog. Az alsó lakásban tanyázó kiváló szlovén költőasszony, egy évig most a grazi „városi írnok” – ilyenkor ír? Régi írógépet használ?... Két napba telik, amíg rá-

jövök, hogy nem írógépelést hallok, hanem egy harkályt, ő jegyezget a fákra. Bekapcsolom a rádiót, odateszem a teavizet, felteszem a kávé. Mire sisteregni kezd, besüt a nap az ablakon, a lombok közt megnyílik a hosszú, zöld alagút. Lapos fényszál fonja, délre fakó aranyfüstté párasodik. Minden napszakban másképp görögnek a fák közt a fények, jó lenne festőként küszködni a színek csendjével.

Mire előjöttem a kisszobából, Anyu már odatette a csempés, rézfogantyús tűzhelyre a nagy vízforráló alumíniumkannát, bekészítette a kávéfőzőbe az életre galvanizáló, illatos őrleményt; barátaink küldték-hozták éveken át Budapestről. Megterítette az asztalt, világoskék angol porceláncsészéinket Loew Ilsétől, Ilse nénitől kaptuk. Anyám hamburgi születésű barátnője volt az első némettanárnőm. Legyen *rendes* porcelánotok! – mondta. Szüleimnek ugyanis, amikor 1946-ban hazatértek a lágerekből, semmi más vagyonuk nem volt, csak az, amit magukon viseltek. A hitközség szétosztotta a hazatérők között az odaveszettek bútorait, használati tárgyait. Nemcsak porcelánunk nem volt *rendes*. Semmi sem volt *rendes*.

Házi baracklevárt vagy szilvaleklevárt ettünk a szekérkerék nagyságú, barna krumplis kenyérből szelt karéjhoz, vagy nasalt, azaz féllágy noszolyi sajtot, vagy néha burduf túróból, azaz tömlős juhtúróból kevert körözöttet. Micsoda finom sajtokat árultak még a hetvenes évek elején is a postával szemben, a kis csempetalú tejcsárdában! Később, a nyolcvanas évek üres boltjainak idején, a huzamos nélkülözésben sóvárogva idéztük fel mindent: százhat sajtajtára emlékeztünk. És a napi kiflinkhez micsoda aludttejet és *sannát* és joghurtot ettünk volt Cselényi Lacival a főtéri Dornában!

Semmi, senki sincs már úgy, ott, együtt a régi módon, a helyén.

A grazi hajnalt átüti a hiány; az emlékek élesek, kézzelfoghatóan tiszták és megfoghatatlanul tünékenyek. Egy fehér épülethez közelítek, fentről láttam meg. Próbálok megtalálni. Nem tudok elég gyorsan iramodni a Monostori úton a rozzant, reneszánszból megrekedt házacska felé... tetején a megcsavart, a *facsaratos kémény!* Jaj, ez egy másik város. Graz. Graz.

Sietnem kell. Tudom álmomban is, hogy most álmodom, de rohanok. Anyám vár rám a Sétatér padján! Kivágott, apró madarakkal mintázott fehér ruhájában, keresztpántos, magas sarkú, fehér vászon szandálban. Olvas. Odalopakodok, követem a szemét, praclimat a könyvbe, az olvasott részre csapom. „Ej, te tekergő!” – kiáltja. Felriadok, valaki kiáltott. Kinézek a derengésbe. Ki jár hajnalban a bezárt kertben? A bejárati lépcső alatt a törött tejestálka. Nincs tettes. Anyám jár a fejemben, tudni szeretném, mit olvasott akkor, 1953-ban a sétatéri padon. Utólag mindent magunkhoz akarunk szorítani.

Hajnalodik, tömött lombok közt szétfosló csillagok. Miért gyötör az, aki él álmomban és hallgat az életemben? Mit akar tőlünk emlékezetünk, ez a könyörtelen vetítógép? S ha nem vetít, miért szenvedünk attól, hogy felejtünk? Unos-untalan kolozsvári helyszínek, lakásunk részletei bukkannak föl ébredéseim peremén. Ha arról álmodom, otthon vagyok, akkor ez Kolozsvárt jelenti. Föl-le száll az idő, gyöngyözik hűtlenségeink, menekülésünk, elváltozásaink torkában. Ki vagyok szögezve, mint egy aszalt denevér a hajszáléles jelenlét és a testfoltos felejtés közé. Gyötörödöm – akkor is, ha az emlék nem bukik fel a tudat kútkávájáig – két csorba késsel a

csuklómon: a hiányzókkal és hiányzó tetteimmal.

Igazán azoknak az emléke gyötör, akik élnek.

Élnek, elérhető közelségben, de nem adnak hírt magukról. Akiket szeretek, de már nem látok. Akikkel nem tudunk már beszélgetni. Szót érteni. A szív hidegsége, a felkapaszkodottság vagy a gyűlölködés a legnagyobb távolság két ember között. Ezek felett nem lehet a másikkal *átsiklani*. Nehéz átlábalni a barátságából fajzott idegenségen. Régi, de elveszített barátokhoz mélyebb erőfeszítés, több idő kell. Mindenkit olyannak látok álmomban, amilyen volt. Vajon megtudom-e ezen az úton, ki voltam és mivé lettem? Hogy kivé tesz az emlékezés?

Már rég kinéztem magamnak az Eddegger-tax nevű Udvari Sütőde és Cukrászat boltját a maga tonnás, faragott faportálgájával, már a császári időkben is árult finomságaival. Valami ürügyre, alkalomra várok, hogy beleszagolhassak a vaníliaillatú, friss sütemények szagába, leüljek egy kerek asztalka mellé, kinyissam az újságom, amíg kihozzák a csésze alján majd finoman megüledő kávé. Ülök az otthoni Zöld cukrászdában, várom a *savarinomat*. Ettek már olyat? De ischlert, krémesbélest biztosan! Vagy rigójancsit, mignont, dobost, gesztenyeszívet. Gyerekkoromban Kolozsváron is voltak még olyan patinás üzletek, mint ez a grazi. Cipőboltok, szállodák, gyógyszertárak, pékségek, szövetüzletek, vendéglők, nyári kertek, cukrászdák, és ezek egy jó évszázada ugyanazt nyújtották. A New York, a Siesta, a Hintz-patika... A postával szembeni apró cukrászdában 50 bani volt a csokoládéfagyalt és 40 bani a vanília vagy a málna. Ennél csak a fagyaltoskocsiját toló török cukrász

mért ínycsiklandóbbat a Sétatér elején vagy a Fő tér sarkán. Kis lapáttal kente a házi sütésű, aprócska ostyába. Én – ha majd felnövök, gondoltam – egy olyan tölcséert fogok feltalálni, amelyikből soha sem fog ki a málnafagylalt.

Pazar a grazi fagylalt. Gombóca 80 cent. Kisebb gömbökhöz szokván háromat kértem: málnát, vaníliát, málnát. Hát, szinte kifogott rajtam ez a grazi! Alig tudtam úgy fellefetyelni, hogy az ostya el ne olvadjon a markomban. No nézd, ilyen kis fehér kötényt és fityulát viseltek nálunk is a pincérkisasszonyok!

A török cukrász a Pata utcában lakott. Az én barátném, a néprajzos Salamon Anikó két másik kolozsvárrival, Vetési Lászlóval és Pillich Lászlóval könyvet írt a Hóstátról, amelynek egyik fontos utcája volt a Pata nevezetű. Kolozsvár református gazdálkodói nem a felsővárosról (Hochstadt) vették a nevüket, mint azt sokáig hittem, hanem a Hofstadtról, a mindenkori városfalon kívüli udvarházak városáról. Később a Pata utcát is lebontották, az ottani zöldségtermelő gazdákat, a várost évszázadok óta ellátó hóstátiakat pedig panelházakba száműzték. Többen – gazdaságuk elvesztése miatt – az öngyilkosságot választották. Huszonöt éve, 1981-ben Salamon Anikó egy ilyen panelház tizenegyedik emeletéről ugrott a mélybe. Már az emlékezet is alig éri utol.

A Berglifftel talán. Ez a tágas üveglift jár le-föl a Várhegy belsejében, egy teremtág kőakna torkában, látom a meredek sziklafalat és a százméteres, bevilágított mélységet, ahogy kilépek, az üvegpadló alatt.

A Schlossberggről inkább a serpentinyszerű lépcsősoron ereszkedem lefelé. Minden fordulóban más és más látvány tárul elém. A széles téglamellvéden egy leterített abrosz, rajta pezsz-

gő és sütemény. Egyik kanyarban, a fűvön pokrócon ül egy nagy család, a kutya is ott hever a mózeskosár közelében. Valami hasonló, korszerűtlen békére emlékezem.

A Fellegvárra gyalog kapaszkodtunk fel, amíg meg nem építették az autótutat. Helyenként leszakadt a lépcső, elfogyott az út, ösvényeken és csapásokon haladtunk felfelé. Szürke, háborúból maradt lópokrócon üldögtünk a Hójában május elsején vagy augusztus 23-án, a hivatalos román felszabadulási ünnepen. Rántott csirkét vittünk magunkkal, friss kovászos uborkát és padlizsánsalátát csavaros üvegben, ropogós paprikával. Apu hegedült. Nekem hosszas kunyorálás után vettek egy színes krepp-papírba göngyölt similibdát vagy papírforgót, de azt nem szerettem, nem szerettem vele szaladni. A vattacukor-készítő gép rézüstje előtt vagy a főtt kukoricát áruoló asszony fazeka előtt addig ácsorogtam, amíg Apu elő nem kotorta vastag, kifényesedett irattárcáját, és meg nem vette az áhított csemegét. De annak még jobban örültem, ha másnap anyám vagy a nálunk lakó vékonyka román lány egy egész fazékkal tett oda a selyemhájától, leveleitől megfosztott tejes kukoricából. Ott lábatlankodtam mindig a konyhában anyám közelében, pléhvel bevont asztalnál vártam nyáron, hogy uzsonnára megkenje vegyes lekvárral a kenyeret és előhozzon a hűvös kamrából egy csupor aludttejet. Csak akkor húzódtam tágra meredt szemmel az előszobaajtó irányába, amikor nagynéném egy hátrahajtott nyakú csirke torkát nyiszálta az öntöttvas konyhai falikútnál. Ki vág ma már városban maga csirkét?

Kinézttem magamnak fentről egy ismerős zöld foltot, a Városi parkot. Fiala párok csevegnek, grazi családok kergetőznek, harsognak, kislányok bi-

ciklizik, egymásba karoló és egymást megunt, középkorú házaspárok, idősök kézen fogva, újságot olvasó, magányos férfiak és könyvet olvasó nők. A férfiak mindig lapot, a nők könyvet olvasnak. Vajon miért? A kavicsos utakat tisztára söpörték. A százévesnél öregebb gesztenyefák és platánok hosszú, kanyargós sora elvezet a tiszta víztükörig. A kis szigetet, ahol a hattyúk tollászkodtak, nem látom. A Sétatér! A régi. Egy tisztásra érve földbe gyökerezik a lábam: ugyanazok a faunok és driádok fújják a vizet, hajszálra ugyanolyan, csak ez jóval nagyobb, többalakos, mint a kolozsvári. A közelében áll, akárcsak nálunk, egy zenepavilon is!

Mi is kirándulni jártunk hétvégeken. Pénteken este pedig hangversenyre. Vasárnap délelőtt fúvószenét hallgattunk a sétatéri pavilonban, vagy a Filharmónia gyerekhangversenyén hegyeztük a fülünket. A tó fölött turbékoló szerelmespárok hangja úszott a csónakok után. A tavon télen korszolyapálya működött.

Itt, a városi parkban értettem meg, hogy nem Graz hasonlít Kolozsvárra, hanem Kolozsvár újkori várostervezése-építészete osztrákos. Hiszen valószínűleg nemcsak az állomásépületek, a klinikák, a gimnáziumok és lányneveldek emlékeztetnek egymásra a legtöbb monarchiabeli városban, hanem az operaházak, a sétaterek, a szökőkutak, az éléskamrák berendezése és a zongoraórák menete is.

Két város a lakosok életvitelében, szokásaiban hasonlít a leginkább egymásra.

A graziak kezét fogják s azt mondják: „Szérvusz!” Tudom, hogy mi, magyarok vettük át tőlük a köszöntést, pontosabban: őriztük meg annyi latin kifejezés mellett (például Erdélyben: a mánust, az időt mutató ke-

zet: a *manust* – az óramutató helyett), mégis rácsodálkozom erre az osztrák *szérvuszra*: Jé, ők is úgy köszönnek, mint mi! Meghitt szó ez. Összetartozunk, akik használjuk.

Nemes Nagy Ágnes esszéit hoztam magammal. Most olvasom el naplóját az 1956 augusztusában–szeptemberében tett erdélyi látogatásáról. Ott voltam, éltem már akkor. Mindent látok, értek, amit ő lát. Számomra elevenen idézi fel a várost, a kor légkörét. A színházat, a fiatal Ghidali Bubit, az orvost és feleségét, Krasznai Paula színésznőt. A vendégek nem mehettek be a próbára. Én viszont tudom, hogy nyár végén az édesapám színdarabját próbálták, a *Vádolom magamat*, abban kapta Krasznai Paula az első nagyobb szerepét... NNÁ leírja az augusztus 23-i felvonulást – valószínűleg ott vonultam én is, kis papírzászlót lengetve apámmal a tömegben: felvett a nyakába, ha már nem bírtam menetelni. Nemes Nagy Ágnes ír a ferences rendi templomról; akkor már zeneiskolaként működött, a csillagboltozott nagyteremben engem is Guttman Mihály igazgató felvételiztetett, oda vettek fel zeneiskolás diáknak. Azon az őszön mentem első osztályba – a Farkas utca táján bizonyosan találkoztunk Lengyel Balázssal és Nemes Nagy Ágnessel... A naplóíró megemlíti egy találkozást „a rokonszenves, fiatal Jakó Zsigmond-Barabás Margit történész házaspárral”. Felkiáltok hegyi lakomban: nekem Barabás Margit történelmet tanított a felső tagozaton, ő volt egyik legkedvesebb tanárom... Hibátlan a naplóíró jellemzése: „megint érzem az 'erdélyi szívességet', a bölcs ravaszság és naivitás együttesét”. És: „...tapasztalataim szerint főkönyvelők nem szoktak Dsidát idézni, mégha egy városban lagnak is vele. Talán elfogult vagyok, de ezt is erdélyi származásának javára

írom. (Lásd: Nagy Miklósék.) Kétség-telenül erősebb bennük a kultúrvágy. Polgárabbak (Thomas Mann-i értelemben), mint a kintiek.” Nemes Nagy Ágnes pontosan érzékeli, mit jelent a köveket, a könyveket, a régi szavakat, minden fancsikát megóvni, megőrizni. Följegyzi és pontosan láttatja az államot uraló többségiek természetét is: az Erdély szóra fintorognak. „Különböben előzékenyek, mint általában ezek a fura proli-olaszok, akik a románok.”

Sokféleképp visszakapjuk azt, aminek az elvesztése ellen hajnalonta, álmainkban viaskodunk. Grazban és a Nemes Nagy-útirajzban újra megtapintottam Kolozsvárt. Azokban az osztrák helybéliekben, akikkel összebarátkoztam ez alatt az öt hét alatt, az íróasszonyban, a tanárban, akivel beszélgettem, a költőben, aki meghívott az édesanyja asztalához

– mindannyiukban megéreztem azt az eleven, nagyvonalú kisvárost, amelybe születtem, s amely már csak egy virtuális közegben él.

És persze Grazban is maradtak bezárt kapuk s olyan osztályok, amelyekbe soha nem léphettem be. Talán ugyanolyan okból, mint egykor otthon.

A forró nyári estében, a Stallbastei mögött felgyújthatatlanul és elolthatatlanul szállong a múlt. Villognak és vakítanak a szentjánosbogarak. Távolítok és közelítek. Próbálok meg tudni, miért szenvedek attól, ami egykor hozzám tartozott. Szeretném tudni, mi volt szép és normális Kelet-Európában.

Nem a részletek hasonlítanak, hanem az egész. Valamire emlékeztem ez a város, valamire, amiben részem volt. Egy nagyobb műre, amelyben már soha nem lehet részem.

Demény Péter

Itthon vagyok

Nabokov *Végzetes végjáték* című regényének főszereplője, Luzsin úgy emlékszik vissza szülővárosára, Pétervárra, mint ahol minden zöld volt, olyan zöld, mint a sétatéri fák a tó körül. Ha kicsit játékból, de azért valódi melankóliával megpróbálnám egyetlen mondatban jellemezni gyermekkorom Kolozsvárját, én is mondhatnám nagyvonalúan, mint Nabokov hőse: minden zöld volt, olyan zöld, mint a sétatéri fák a tó körül. Hiszen Kolozsváron is volt Sétatér és tó meg fák.

A kísérlet persze több szempontból is problematikus. Egyrészt azért, mert mi az, hogy „gyermekkorom”? Luzsin a *visszaemlékezés pillanatában* már Berlinben él, nem Péterváron. Én viszont sehol máshol (nem, nem *másutt*, hadd eresszem most el magam!), mondom, sehol máshol nem éltem, mint éppen itt. Még a katonaságtól is megmenekültem, tehát még hat, kilenc vagy tizenhat hónapot sem kellett egy másik városban töltenem. Itt születtem, itt jártam óvodába és iskolába, itt jutottam be az egyetemre, itt találtam különböző munkahelyeket, itt nősültem meg, itt született a kislányom, itt sörözöm-teázom a legjobb barátommal. Vagy egy szomorúbb sort végigmesélve: itt ment végig a nagyszüleimen a világháború, itt zokogtak Erdély újbóli elvesztésén, itt váltak el

a szüleim, itt halt meg előbb a nagyapám, aztán a nagyanyám. Minden itt történt, és ebben a mindenben nincs semmi pátosz. Minden itt történt, és ebben a mindenben alig van távolság a rálátáshoz: éppen csak annyi, amennyit magam teremtek magamnak. Megpróbálok csalás nélkül szétnézni, és amennyire könnyedén csak lehet.

Másrészt azonban a pátosz folyton itt ólálkodik, mint mindig, amikor az ember arról beszél, amit szeret. Az alábbiakban két dolgot szeretnék ötvözni: a szenvedélyt és azt a feszültséget, amely kordában tartja, s ezzel megóvja attól, hogy pátoszba fulladjon. A szeretetet kellene elmesélni, ügyelve arra, nehogy érzelmössé, azaz hazuggá váljon.

A Sétatér ott volt és ott van a mai napig, s az sem szüntette meg, hogy egy bizonyos időszakban piros-sárga-kék padokkal csúfították el. Valamikor nagyokat sétáltam a parkban, hogy meneküljek magamtól. Kedvenc évszacom a nyár (Oroszlán vagyok, azaz az állatok királya, mint Vanek úr mondaná), s a Sétatér is nyáron a legcsodálatosabb. Azok az életes zöldek, az a lombokon átszűrődő napsütés, azok a hirtelen érkező, bámulatos záporok, nyár végén a vajsínű gesztenyevirág! És az ember közben sétál, sétál, s még ha türelmetlen is, mint voltam én nagyon sokáig és maradtam elég nagy mértékben, akkor is megáll egy-egy pad előtt, gondolkodik, hogy leüljön-e, nézi a csókolózó szerelmeseket, és arra gondol: *itthon vagyok*. Ha egymás sarkára hágnak a hülye polgármesterek, ha még a levegő is piros-sárga-kéken fog áramolni, ha minden sarkon egy teljesen ismeretlen vagy akár közismert román személyiség szobra áll, és ha a fene fenét eszik is, akkor is: *itthon vagyok*.

Sehol máshol nem tudnám ezt ilyen mélységes könnyedséggel és nyugodtsággal kimondani. Tizenkét évig szorongtam, hogy a város vezetője miatt etnikai konfliktus tör ki, megölnek, börtönbe vetnek vagy gettósítanak; később már a feleségemet s a kislányomat is féltettem: az egyiket megerősokolják, a másikat falhoz vágják, gondoltam, remegtem értük, és sokáig gyözködtem Mártát, hogy költözzünk át Magyarországra; több olyan cikket írtam, melyben azt fejtegettem, lassan elveszítjük a városunkat, hazánk pedig sohasem is volt – négy éve azonban tisztában vagyok vele, hogy én itt vagyok, és (hacsak valami előre nem látható dolog közbe nem jön) halálomig itt leszek itthon.

2001-ben ugyanis három hónapos ösztöndíjat kaptam, s a budapesti napilapnál, ahol ezt az időt töltöttem, rá kellett jönnöm, hogy *ott* nincs identitásom. Az egyik kedves szerkesztő egy egyes szám első személyben írt cikkem után az arcomba is kiáltotta: *Ki a fasz az a Demény Péter?! Senki az égvilágon, beláttam*. Föl kellene építenem egy új, hiteles identitást, még hozzá összehasonlíthatatlanul nehezebb körülmények között, mint itt. Nem is az anyagiakra gondolok elsősorban, bár nyilván azokra is, hanem például arra, hol lehet az ember idegenebb, mint egy pesti buszmegállóban? (Az egyik barátom akkor jött rá, mennyire idegen ott, mikor egy aluljáróban elgondolkodott rajta, hogyan kellene reagálnia, ha egy galeri belekötne – ijedten vallotta be magának, hogy fogalma sincs.) Itt – *itthon vagyok*, ismétlem megint: a megállóban is érzem, hogy senkinek és semminek nincs joga ezt kétségbe vonni; a lakásom és a megálló között van egy gyógynövényüzlet, melynek tulajdonosai, egy nyugdíjas román házaspár úgy köszönnek, mint jó ismerősnek; a „tejes néni” a szom-

szédünk; a kislányomat ismerik a piacon és az üzletekben; tág értelemben is itthon vagyok, nem csupán abban a lakásban, ahol élek, és a magyarok között. És most már itthon is maradok.

Sétatér ide, Sétatér oda, számomra mégis a Fellegvár a város emblematisz pontja. 1987-ben odaköltöztünk, s rögtön valami roppant csábító légkörbe kerültünk: a negyed többsége magyar volt, tudtam, hogy ott lakik Bálint Tibor, Fodor Sándor, Benczédi Sándor... És az az út, amelyet naponta meg kellett tennem: elindultam főnről, a csúcs közeléből, végigsétáltam a Gépész utcán, megérkeztem a Hétutca térre, vigyázva körülnéztem (tudtam, hogy hét irányból üthet el valami), de azért büszkén is: hol van még egy ilyen tér, gondoltam; már az Erzsébet út következett, elballagtam Fodor Sándorék kapuja, aztán a Fehér ház előtt (ez volt az akkori Kolozsvár egyik legrejtélyesebb szállodája, legalábbis számomra, és a Fellegvár tetején, ahol fociztunk, ott állt a Belvedere, az akkori Kolozsvár egyik legelegánsabb szállodája, ahol kamaszkoromban vizet hordtunk a kocsijukat mosó sofőröknek, s ők mogyorós csokival jutalmaztak bennünket), már az Erzsébet út végén jártam, itt laknak a virágkertész Kabayék, akiket csak a legendákból és látásból ismerek, s a szomszédjuk, egy örökifjú, fehér hajú bácsi, aki télen is a meztelen lábára húzott cipőt és úgy seperte a havat. Végül a Metropol, az Astoria szálló, a Szamos hídja és a város.

Nekem, aki író szerettem volna lenni, semmi sem lehetett volna vonzóbb. A Széchenyi téri tömbházudvarral szemben, ahol a román srácokkal együtt fociztunk, itt két csapatra való magyar fiú kergette a labdát, és magyar öregurak nézték, hogyan boldogulunk. (Akkoriban azt tartottam jó magyarnak, aki egy magyar–román mérkőzésen a magyaroknak szurkolt.) A Széchenyi téren garázsok és fafejű szomszédok között kellett játszsanunk, itt viszont senkit nem érdekelt, hová rúgjuk a labdát, mennyit kiabálunk: ordíthattunk, míg be nem rekedtünk. A szabadságot én magyar környezetben ismertem meg, bár nem mondhatnám, hogy a fegyelmezettséget is, amely nélkül nincsen szabadság. 1995-ig laktunk ott, s ez a nyolc év a családi gondoktól és a magyarbikali nyaraktól eltekintve gyermek- és ifjúkorom legszebb időszaka volt.

Mi volt még, ahogy Zelk Zoltán kérdezi? A Brassai Sámuel Ipari Líceum. Nem tévedés, akkoriban így hívták – hol voltunk az „elméleti”-től és a „gimnáziumok” emlegetésétől?! Tizenkét évig jártam ide, s a 425. évfordulót még iskolásként ünnepelelhettem, bár már akkor is némi gúnnyal tudtam csak az ilyen nyakkendő dolgokhoz viszonyulni. Fémforgácsoló is vagyok, de inkább író, vagy tán egészen az. Azok közül az osztálytársaim közül, akikkel végül együtt érettségiztem, nagyon kevesen vannak itthon, legtöbbször Pestre vagy még távolabbra távoztak.

Iskolánk névadóját valahogy soha nem szerettem, tudat alatt valószínűleg már akkor Füst Milánnak adtam igazat, aki szerint a kultúra lassúság és mélyülés, s ennek nem mond ellent az iszonyú szomjúság, mely az embert űzi feléje. *Az utolsó erdélyi polihisztor* – számomra ez mindig is túl ünnepeles és bánatosan hangzott, semhogy el tudtam volna fogadni. A mellszobron úgy néz ki szegény öreg a hosszú szakállával, mint egy igazi szobatudós – hát hogy is szerettem volna?! De hát én minden példaképpel, múzeummal, modellel, ha-

gyománnyal furcsán vagyok. Ottlik meséli valahol, hogy Rómába utaztak Vas Istvánnal, s a költő rögtön rohangászni kezdett keresztül-kasul az Örök Városon, az egész napja lőtás-futással telt, mert minden látnivalót meg akart nézni; ő meg csak üldögélt egy kocsmában, hallgatta az emberek beszédét, udvarolt a pincérlánynak... Én is a pincérlányra szavazok.

Az iskolát viszont szerettem, méghozzá furcsa módon valahogy éppen a bezártságáért, vagy inkább a bezártságával együtt, és büszke is voltam rá a magam módján (az előbb véletlenül azt írtam: „büszek”). Nagyokat fociztunk az udvaron. Az osztályban egyszer ijedtemben összepisilem magam, és az ének-tanárunk beleült a vizeletbe. Csalának hívták az öregurat: tangóharmonikával járt az órára, és irgalmatlanul tépett bennünket. Arra, amit művelt, tényleg nem volt jobb szó: ha helytelenkedtünk, odajött a padhoz, két kezével megragadta a tanuló üstökét, és tépni kezdett, ahogy a libát szokták. Bármennyire is fájt, mégiscsak élveztük, bár bizonyára féltünk is, ha egyszer nem tudtam uralkodni magamon.

Hangjegyeket írtunk éppen, és Csala elindult, hogy megnézze, ki-ki hogyan rajzolja őket. Előre tudtam, hogy nem fog tetszeni a füzetem: mindig is csúnyán írtam, a hangjegyeim is kövérekre és utálatosakra sikeredtek, ő meg le akart ülni mellém (a padtársam éppen hiányzott valamiért) s megmutatni, hogyan kellene kinézzenek a *mik* és *szók*. Hát így.

A történelemtanárunk Szöllősi Ferenc volt, aki mindig a harmadik nevemen szólított, Józsikának; a magyartanárnőnk egy ideig Egyed Emese, akinek a keze alatt rövid, de tapasztalatokban annál gazdagabb színészi pályafutásom kezdődött; osztályfőnökünk és matektanárunk egy évig Kassay Gábor, akivel a Részeg tetőre meg Félixre kirándultunk; Csögör Enikő, a másik osztály magyartanárnője hívott a szavalókörbé, s ott már igazán komoly munka kezdődött – a „csúcspot” a *Jónás könyvében* értem el Jónásként: oratóriumszerűen adtuk elő, ekkor, már elsőévesként, szavaltam... A romántanárnőnk Dan Maria volt, akinek a nevét mindig áldani fogom, mert ő is elindított egy úton és milyen érzéssel, mennyi tapintattal...

Ez mind egymás után is történt, meg valahogy egyszerre is, mint Ottlik *Iskolájában*. Hazudnék, ha az idő fonalára próbálnám meg felfűzni a felsoroltakat, mert ezzel a különállásukat sugallnám, mikor pedig mindez *én* vagyok, *ők együtt* adnak ki engem.

És a színház. Emlékezni sem emlékszem már, mikor kezdtem színházba járni, csak arra, hogy rajongtam érte. A *kőszívű ember fiai* előadása után szakított velem egy leány. De az már tizedikes koromban lehetett; azelőtt rengeteg operettre jártunk nagymamámmal és édesanyámmal. *Leányvásár, Mágna Miska, A bajadér, Csárdáskirálynő, Marica grófnő, A víg özvegy, Sybill, Cigányszerelem...* *A lányok, a lányok; Ó, én édes asszonyom, Sybill; Ringó vállú csengeri violám; Baj van, de csuda baj van, kérem; Illúzió a szerelem, szívek tündérszép illúziója; Angyal, édes, édes angyal; Édes vagy, ó, angyalom, mint a sósperec; Mit tudjátok ti bent, hogy idekint mi fáj* – mindent tudtam, boldogan vagy fájdalmasan ordítottam a slágereket, azóta is imádom őket, mint a pesti nőket. Félttem Rigolettótól, sajnáltam Hunyadi Lászlót, a hideg futkosott a hátamon, ha Szilágyi Ferenc vagy Daróczi Tamás a *Hazám, hazámat* énekelte.

Előadások után megálltam a színészbejárónál, és autogramot kértem Kirkósa Júliától, Koncz Gábortól, Marton Melindától, Szeibert Istvántól, Elek Károlytól, Szabó „Gyuszitól” – mindenkitől, akitől csak lehetett. Megszállott gyerek voltam, mi tagadás.

Vagy *A néma levente*. Ó, hogy elragadott Heltai könnyed verselése! Azóta sem szabadultam ettől a frivol, szellemes költőtől, aki sohasem volt *nagy*, de ezt tudta is, és ettől az elegáns tudástól mégis megnőtt valamiképpen. Néhány újabb autogrammal gyarapítottam a gyűjteményemet: Albert Júlia, Tamás Simon, Jancsó Miklós, Toszó Ilona, Váli Zita, Dehel Gábor, Nagy Dezső, László Gerő, Csíky András. Vagy nem mindenkiét akkor szereztem? Mindegy, akkor egy másik előadáson.

„Mert én gyűlölöm a hazámat” – recsegte Rideghváry Bence, azaz Nagy Dezső a rivaldafényben; aztán függöny. Akkor is végigfutott a hátamon a hideg, talán akkor éreztem meg, micsoda színész ez az ember. És a forradalom utáni *Bánk bán*, és Tiborc Márton János mondotta monológjánál valósággal végigsöpör a termen a taps és a hátamon a hideg megint. Aztán a kétszáz éves évforduló, már egyetemistaként, Tompa Gábor, Victor Ioan Frunză és Vlad Mugur nagy előadásai, és az igazgató melletti nyilatkozat és a körülötte zajló hadakozás már íróként és publicistaként.

És mi volt még, mi volt?! Hát a szerelem, persze. A kamaszkori óriút lán-golások, a megtorpanás, a megfontoltság kezdete és hirtelen szétrobbanása. Séták Kolozsváron, keresztül-kasul, a Fellegvártól a Csertőre utcáig és a Sétatértől a Móricz Zsigmond sugárútig. És reggel egy gesztenyevirág-szirom Ne-ki... Mintha az egész kamaszkor visszajött volna és összekeveredett mindazzal, amit már csak egy felnőtt tudhat, de a felnőtt tudása mégsem a féket jelentette, mint annyiszor előtte és utána. Gyötrődések, bántások, a hűtlenség megideologizálása, és valahol mélyen a lelkifurdalás és az undor. Hogy mindent szabad, de akkor éppen azért nincs értelme semminek – Ivan Karamazov, csak szerelmesebben és éppen ezért az élethez ragaszkodóbban. Egy nyári perc, egy nagyon kegyetlen és nagyon szép nyári perc.

Aztán a visszatérés, a család újraépítése, a szeretet elmélyülése és véglegessé válása, bár talán sose jó vagy sose lehet ilyeneket mondani. Sohase mondd, hogy túl vagy már mindenben; mindenben túl a minden jön el. A kislányom, akinek az *én városomat* szeretném továbbadni, az én utcáimmal és tereimmal, a nagyapám slágereivel, a nagyanyám meg az anyám színházával, a Farkas utcai keresztelőinkkel és a Házsongárdban levő sírhelyünkkel. Viszavonhatatlanul és kegyetlenül, ahogy a szeretet. Amilyen a szeretet.

És a foci, amely végighúzódott mindezekben, és amely valószínűleg nagyon sok mindentől megmentett. Ami miatt szemtelenkedtünk a mizantróp szomszédokkal, visszaszájaltunk az idegbeteg néniknek és bácsiknak, sáros fügyökérral összemázoltuk a garázsajtót, mert gazdája majd' minden délután kitolatta a kocsiját a pálya közepére, és törülgette-javítgatta ha kellett, ha nem. Ez persze még a Széchenyi téren történt, a tömbházban. Később, amikor a Fellegvára költöttünk, öcsém is, én is valóságos felszabadulásként éltük meg, hogy focizhatunk, amennyit akarunk, senkit nem érdekel: az idősebbek a pá-

lya körüli padokon ülnek és szurkolnak. Két-két fémrudat szúrtunk be a földbe, kétfelé oszlottunk és játszottunk, méghozzá fűvön! A nyári nap sütött, de már késő délutánosan, levettük a pólóinkat, és észre se vettük, mikortól ég a hátunk vagy mikor zúdult le az eső. Mikor taccsba vagy szögletre ment a labda, csípőre tett kézzel állingáltunk és nézelődtünk. Néhányan kutyát sétáltattak, mások találgára siettek, egy-egy párocska andalgott. Mi tagadás, szép volt. Azóta sem élhettem meg sokszor a teljes szabadságnak ezt a semmihez sem hasonlítható érzését, amely annál is egyedibbnek tűnt, mert nem egy boldog házba tértem meg este. Fociztunk, és a Fellegvár legmagasabb pontján futkorásztunk, gyakorlatilag a város, tehát a világ tetején.

Széchenyi tér, Deák Ferenc utca, Bolyai utca, Rudolf út, Árpád út, Farkas utca, Jókai utca, Unió utca – az én Kolozsvárom egy *magyar* Kolozsvár volt. Ezt a Kolozsvárt a nagyszüleimtől kaptam; ha egyszer megkérdeznék, milyen legyen az a Kolozsvár, amelyben egy napot tölthetek, habozás nélkül azt felelném: olyan, mint a nagyapám. Senki nem tudott úgy ülni az ablak mellett, pipával a szájában, mint ő; senki nem tudott úgy mesélni bármiről, Kolozsvárról is, mint ő. Nem-tudom-milyen bácsinál ültek, ő pipázott, mint mindig, körülötte nők nevetgéltek, mint mindig, virslit rendelt tormával és tovább udvarolt, s a pipa füstje körülfolyta a nők derekát; hazafelé mentek a háborús éjszakában, hirtelen orosz katonák állták el az útjukat, de nagyapám kirántotta a pipát a szájából, *sztoj!*, kiáltotta, s az oroszok felemelték a karjukat, valamit hebegtek és továbbálltak – nekem ezek a történetek Kolozsvár. Egy higgadt, nyugodt, nagyapás város – ez a szülővárosom. Nagyapám, aki olyan erős volt, hogy amikor a faluban, ahol a háború után tanítóskodott, elindult a cséplőgép, s a bivalyok nem tudtak megállni vele, nagyapám állította meg – ez a fajta nem hivalkodó, nyugodt, de biztos erő –, ez Mátyás király, ez Kolozsvár, ez az életem.

Az irodalomban ezt a Kolozsvárt a néhány utcával arrébb lakó Bálint Tibor örökítette meg. Úgy kellene körülhajtának a városon, ahogy Böske, a *Zokogó majom* talán legelragadóbb szereplője teszi: „Mily kellemes volt így ringatózni, gőztől fellazított testtel és idegekkel, miközben a ló patája ütemesen csattog a kövön, mint valami hatalmas ezüstitálcán; bejárta ő már Toronyát-Boronyát, de ezt az örömet csak idehaza érezte; szólt a fiákeresnek, hogy kerülje meg kétszer a Mátyás-szobrot, aztán a Wesselényi Miklós utcában, a Gólya-áruház körül hajtson a járda mellé...”

Kavaroghat a történelem, küszködhet a politika, gyötrődhet a lelkiismeret – ez a város akkor is az enyém marad.

Azért persze megszenvedtem érte. Amikor nagymamám meghalt, a temetkezési vállalat alkalmazottja azt kérdezte, a *cimitirul centralba* temetjük-e. Hirtelen azt sem tudtam, mit válaszoljak; eddig ilyesmi nem létezett. A Házsongárdi temetőbe, nyilván. De ennek a negyvenen túli román embernek nem mondhattam, hogy Házsongárdi temető. A *cimitirul centralt* viszont nem tudtam volna kimondani, csak egy *dat* suttoztam el.

Akkor írtam le először, hogy szép lassan elveszítjük a várost, elveszítjük az utcaneveket, s lassan a szobor is elbúcsúzik, lógó vállal távozik közülünk. A város, nagyszüleim városa örökre eltűnik a föld színéről.

Az írás jó volt, s a félelem sem volt indokolatlan, hiszen a fiatalabbak már tényleg nem tudják, hol a Deák Ferenc utca. De ha a várost nem konkrétumokhoz, utcákhoz, terekhez, negyedekhez kötjük, hanem például az *otthonosság* érzetéhez, akkor egyáltalán nem tűnt el, és amíg én élek, nem is fog eltűnni. Én most is a Házsongárdi temetőbe megyek a nagyszüleim sírjához, aztán megkeresem Dsida Jenő sírját és elolvasom: „Mindent megtettem, amit megtehettem, / kinek tartoztam, mindent megfizettem. / Elengedem mindenki tartozását, / felejtsd el arcom romló földi mását.” Most is a Jókai utcán sétálok, s ha kiérek a Fő térre, megállok szemben a szoborral. Nézem Magyar Balázst, Kinizsit, Báthory Istvánt és Szapolyai Istvánt. Aztán kicsit fölemelem a fejem és a tekintetem találkozik a Mátyáséval. Ugyan mit akartok, mit nyugtalankodtok, gondolom magamban. Hiszen csak dolgozni kell – nincs más. Lassan sietni meg húnek maradni ezekhez a sokat szenvedett terekhez, utcákhoz. Hazám nincs, de otthonom van.

Itthon vagyok.

Telegdi Magda

Kutyatörténet

Hogy az a koromfekete kutya, Cigány (mert mit tegyünk, ezt a nevet kapta) hogyan került a Pata utcai házba házőrzőnek, kikötte a fásszínbe beállított kutyaoárhoz, abba a házba, amelyet Z. birtokolt a hetvenes évek végén röpké öt esztendeig, arra már nem emlékszem, tény, hogy a házat kutyástul örökölte. A ház eredetileg az apósomé volt, aki a harmincas években azért vásárolta, hogy szüleit öregségükre faluról behozza, s a szülőkkel együtt Járából odajött apósom négy testvére közül két férjhez nem ment húga is. Egyikük, Rózsika, akinek a gyűrűs vőlegénye elesett a háborúban, sohasem ment férjhez, a másik húga, Annuska, aki fontos szerepet játszik ebben a történetben, hamarosan férjhez ment Kolozsváron, semmilyen szempontból sem szerencsésen. Ez a házasság sokszor szóba került, a férj román volt, ez volt az első vegyes házasság a családban, de még

csak nem is ez volt a nagyobb probléma, hanem az, hogy a férj jóképű szoknyavadász volt, akinek nem volt elég a felesége. Egyik kalandja után, amiről a család megint tudomást szerzett, Annuska visszaköltözött a szüleihez a fent említett házba, s amikor aztán a férje mégis utánajött, hogy kibékítse, lekapta az ujjáról a jegygyűrűjét és a férjéhez vágta, akiről a gyűrű valamerre lepattant. A férfi megfordult és elment, ezzel vége is volt a házasságnak. A jelenet után a három nő, a két nővér és az anyjuk keresni kezdték a gyűrűt a betonjárdán, ahol a férfi állt, és az udvaron is a fűben, amerre repülhetett, ha másnak nem is, de emléknek vagy törtéranynak. A gyűrű azonban nem került elő, csak olykor-olykor családi együttlétekkor a története.

Amikor én a családba kerültem az ötvenes évek közepén, még élt apó-

som édesanyja. Ő lakott a házban özvegyen, férjhez nem ment leányával, aki akkor már ötvenes éveiben lehetett. Annuska akkor már rég nem lakott ott, másodszor is férjhez ment, s bár ez a házassága is gyermektelen maradt, ezúttal mégis sokkal szerencésebben.

A Pata utca. Többé-kevésbé alacsony családi házak sora, olyan is volt közöttük, amelynek az ablaka az évtizedek folyamán a mind magasabbra aszfaltozott járda szintjéig süppedt. Iparosok és földművelő hóstátiak lakták, házaik mögé a hozzájuk tartozó kertek, földek mélyen benyúltak. Ilyen volt az apósom háza is, de falusiasabb jellegű, mert a házat virágoskert választotta el az utcától. A mindig nehezen nyíló fakaputól a már említett keskeny, betonozott járda vezetett a házhoz, elvonult két egymásba nyíló szoba előtt, amelynek egyikébe egyenesen a járdáról lehetett belépni, el egy másik kis szobaszerű, szintén udvarra nyíló helyiség előtt, amelyben apósom édesanyja aludt, napközben pedig, a kerti munka végeztével, göcsörtös ujjáival horgolt vagy kötögetett, és ahol aztán békésen megpihenve, ahogy emlékeimben él, várta, hogy elvigyék a halottszállítók. A kis betonjárda elvezetett aztán a ház utolsó helyiségéig, a házhoz ragasztott úgynevezett nyári konyháig, amely inkább fáskamra volt, mint konyha, mert csak egyik sarka volt a kemencével és az edényes polccal rendeltetésű. Szemben a házzal az udvaron vaskút volt – a ház nem volt kanalizálva, a víz kifolyt az utcára –, no meg a háztól tisztos távolságban egy fabudi. A telek tulajdonképpen két telek volt, egyiken volt a ház és előtte a füves udvar, a másik telket veteményesnek használták. Apósom álma volt valamikor két házat építtetni

a két telekre, egyet nekünk, a másikat maguknak.

Amikor kiejtem vagy felidézem a szót: Pata utca, feltámad bennem egy eltűnt világ. Névnepok, karácsony-másodnapok, amikor itt kötelezően öszszegyűlt a nagy család, néha még távolabbi rokonok is. A két kis egymásba nyíló szoba megtelt embertesekkel, összeszorulva, könyök könyök mellett ültünk az asztal körül, amelyre a legigazibb töltött káposztát és legomlósabb bécsi szeletet hordta fel Rózsika nagynéni. A házi bor – erről már nincsenek jó emlékeim – a telkekhez tartozó, mélyen benyúló termőföld (hóstáti földművesek bérelték) határnak ültetett fekete- és pirosribizli-bokrain termett. A hangulatot azonban mindig meghozta: ilyenkor rendszerint meleg lett és hatalmas hangzavar alakult ki, a patefonból magyar nőta áradt, mindenki hangosan és egyszerűen beszélt, szóval ilyenkor mindig amolyan hamisítatlan Pata utcai hangulat keletkezett.

Mindez azóta nyomtalanul eltűnt. Nincs már előttünk való nemzedék, mindenki meghalt, eltűnt a ház, a kert, szocialista típusú blokknegyed van a helyén. Amikor első ízben Stockholmból hazalátogattam, próbáltam felmérni, hol is lehetett a ház, de még csak hozzávetőlegesen sem sikerült, mert az egykori városnegyedben semmiféle viszonyítási alap sem maradt. A házacskároló egy képünk van a falon, itt Stockholmban, létezésének utolsó heteiben az azóta szintén elhunyt Forró Antal festette.

Mint mondtam, 1974-ben, amikor a házat Z. örökölte, már megvolt a kutyája. Vad, igazán jó házörző volt, mindig láncon tartották, volt, akít megtűrt, csak a család bizonyos tagjaival kötött

barátságot; hozzánk pedig – ez alatt Z.-t, engem s két lányunkat értem – valami különleges rajongással viszonyult (vajon érezte bennünk az örökös sajnálatot iránta?). A házat eladni nemigen lehetett, egyrészt mert már a levegőben lebegett a lebontások, kisajátítások lehetősége, de főleg azért nem, mert még benne lakott a nagynéni, Rózsika, akivel – ha egyáltalán lehetséges is lett volna számára lakást szerezni – nem tudtuk volna megtenni, hogy öregen, egy kis anyagi nyereség miatt kimozdítsuk abból a házból, ahol élete nagyobb részét töltötte. Meg sem próbáltuk eladni, ez az igazság, így döntöttünk Z.-vel, akinek akkor még éltek a szülei, s akik nehezteltek is ránk e miatt a gyengeszívűség miatt, valószínűleg azért, hogy a fiukkal szemben könnyítsenek a lelkiismeretükön egy, a sógornőmre íratott öröklakás miatt. Házak, tulajdonok, sértődések, sűrűlódások, hol vannak ezek már? Anyósom Eperjes utcai polgári villájából (négy nagy szoba, üveges veranda, nyitott terasz, beépített, süllyesztett kádas fürdőszoba, nagy kert stb.), amelynek külön is van története, egy alacsony státusú, kétszobás öröklakás lett, a sógornőmé, amit aztán elnyelt a történelem. A sógornőm fiatalon, negyvennyolc évesen meghalt, a hír minket már Stockholmban ért, az a lakás is lebontás alá került, német származású, elvált férje egyetlen lányukkal Németországba emigrált, Kölnben élnek. Semmi nincs már abból a világból, csak akkori életünk egyre halványodó emlékei: viszonyok, történések, melyeknek minden mozzanata valamikor létfontosságúnak tűnt.

Három évvel azután, hogy Z. a házat örökölte, 1977-ben meghalt Rózsika, követte Annuska húgát, aki második férjével együtt akkor már né-

hány éve kinn volt a Házsongárdban. A még egyetlen élő özvegy nagynéni, apósom harmadik lánytestvére már nem járt el a kiüresedett házba, el volt foglalva saját házával, saját bajaival. Az üresen maradt kis lakást időszakosan albérlőknek adtuk ki. Ekkorra már megpecsételődött a környék sorsa, a bontások ténye hivatalossá vált, az eladás szóba sem kerülhetett, a környék fölött a halálos ítélet ki volt mondva. Arra az álláspontra helyezkedtünk, hogy lesz, ameddig lesz. Mivel a bontások pontos idejét nem közölték, bérbe adott földünket sajátja mellett a hóstáti gazda három évig még bevettette, minden alkalommal felkészülve arra, hogy egész munkája – mint végül történt is – esetleg hiábavaló lesz. Titokban azonban, mint mindenki, reménykedett. A házhoz tartozó veteményest éppen akkor nyugdíjba ment unokabátyám művelte nagy odaadással, olyan művészi precizitással, ahogy csak műkedvelőként lehet. A kutyát is – ekkor már hét-nyolc éves lehetett – naponta ő etette. A megörökölt ház legnagyobb problémáját egyébként is a kutya jelentette. Amikor ott voltunk, egyre nagyobb szorongással néztük: mi lesz a sorsa? Tömblakásban laktunk, fel sem merülhetett megtartásának a gondolata. Vad volt, egyenesen veszélyes, sátánian tudta vicsoorítani a fogát, amikor idegen közeledett. Egy alkalommal valahogy el is szabadult, megharapta a villanyóra leolvasóját, unokabátyám szabadon találta, és egy fenyegető levél is volt bedobva a postaládába. A kárvallott oltási bizonyítványt és kártérítést követelt. Meg is kapta mind a kettőt, bár az első feltételt – a kutya sohasem volt beoltva – nagy nehezen, balkáni módszerekkel sikerült megszerezniük.

Csak egyetlenegyszer viszonyult barátságosan vadidegenhez...

A már úgy örökölt, régóta megtelt fabudít kellett kiüríttetni. Z. a városi néptanácshoz fordult, amelynek volt megfelelő szolgálata. A műveletnek eufemizált neve *vidange* volt, emlékszem jól a névre, mert egymás között franciás orrhanggal így emlegettük. Ki volt tűzve tehát a *vidange* napja, mind a ketten ott voltunk, mind a ketten fel voltunk készülve a nem mindennapi látványosságra. A kutya láncát gondosan megrövidítettük, s a megadott időpontban a szekérbejárón egy nagy és vastag csővel felszerelt tartályautó hajtott be az udvarra, amelyről egy sötét bőru gépezelő ugrott le és egyenesen a kutya felé tartott. Rémulten próbáltuk megállítani, de a szándéka határozott volt.

– Hogy hívják a kutyát? – kérdezte, már majdnem a közelében.

– Cigány – mondtuk Z.-vel majdnem egyszerre, de ahogy a szót kiejtettük, már tudtuk is, hogy emberünk bőrszíne miatt tapintatlanságot követtünk el.

– Cigány? – kérdezte széles mosollyal, és már a kutyánál is volt. – Cigány? – ismételte meg, most már a kutyához fordulva: – Te is Cigány, én is cigány, hát akkor meg minek bántszuk egymást? Hát nem igaz? – mondta. Cigány csóválta a farkát, aztán behunyt szemmel élvezte, ahogy az ember a fejét vakargatta.

A művelet, a *vidange* gyors és szakszerű volt – ez az intézmény volt az egyetlen, amely rendszeren működött az akkori Romániában.

1979-ben a bontás mégiscsak bizonyossá vált: hivatalos papíron közölték a munkálatok hozzávetőleges időpontját. Körülbelül három hét állt a rendelkezésünkre. Elvittük a bútorokat, vitte, akinek szüksége volt rá,

és kétszer is hirdetést tettünk fel a kutyára vonatkozólag az akkori kolozsvári napilapban, az Igazságban. A szövegére csak nagyjából emlékszem, valahogy így szólhatott: „Bontás miatt jó házőrző kutya rendes gazdát keres.” Az első hirdetésre ketten is jelentkeztek, de azok visszaléptek. A másodikra is jelentkezett valaki, aki azt mondta, ért a kutyákhoz, s hogy megnyugtasson – mert azt hitte, hogy ez minket megnyugtat! –, hozzátette: neki már nagyon sok kutyája volt. Nagy szívfájdalommal mindenben megegyeztünk vele. A közelben lakó nagynéni – megkértük erre a szívességre – viszi el neki a bontásokat megelőző napok egyikén.

Nos, ha szorongással is, de úgy éreztük, sikerült a sorsát megoldanunk. Hol együtt, hol felváltva, munka után el-eljártunk a Pata utcai házhoz betakarítani a kertből, amit még lehetett: valahogy vonzott, húzott a hely, amit pedig amúgy igazán sohasem éreztünk a magunkénak.

Elvitele előtti utolsó napon munka után elmentem elbúcsúzni a kutyától. A betonjárdán találtam, az egyik bejárati ajtó kilincséhez kötve, unokabátyám ajtórésbe tűzött levelével: „A földet már feltúrták. A kutyát elkötöttem a színből, mert az egyik bontómunkás szerint holnap a szín alatti sávra kerül sor.”

Túl a viszontlátás nagy viharán, amikor is a ház előtt vezető keskeny betonjárdán Cigánynak, mint mindig találkozáskor, sikerült örömében állon nyalintania, hátramentem, hogy megnézzem, mi történt a kertben. A látvány megrázó volt.

Ribizlibokraink, a nyolcvan egészséges, bőven termő bokor, amelyhez annyi kedves szüreti emlék fűződött, ott voltak kitépett gyökerekkel, ösz-

szetörten s az augusztusi melegtől már elfonnyadt levelekkel, kukorica-tővekkkel, káposztával, babindákkal s a bérlő gazda más terményeivel összekeveredve, egy halomba húzva. A frissen felforgatott földben itt-ott letört ágacskák, olyikon még virított egy-egy ottmaradt, már aszalódó ribizliszem. A letarolt csupaszság nagy és szomorú rálátást engedett a síksággá változott szomszédos kertekre is. Olyan volt az egész, mint valami természeti csapás, kozmikus büntetés, amit megalázó tehetetlenséggel kell tudomásul venni. Egy hóstáti földesgazda felakasztotta magát – útközben arrafelé hallottam az egyik szomszédtól.

Újabb kis szomorú becézgetés után, úgy másfél méternyire a kutyától egy enyészetre szánt, rozoga sámlira ültem, hogy a kiskertből leszedett utolsó virágokat a helyzet fájdalomosságától önmagamba szálltan rendezgessem. A kutya nem ért el hozzám, amennyire csak a lánca engedte, felágaskodva hátsó lábain táncolt, s hogy elérjen, mellső lábaival felém kalimpált. Beszéltem hozzá, megfordult néha a tengelye körül, aztán újra ugrált, nyújtózott felém. Egyszer csak megpendült valami a betonjárdán. Egy vékony kis fémkarika volt rátapadt földdel. Megkaparásztam, aranszerűen csillogott, betettem a zsebembe. Aztán valamennyi idő után erőt vettem magamon, elbúcsúztam a háztól és elbúcsúztam a kutyától.

Cigányt másnap munkaidő alatt, mert így szól a megegyezés, a nagynéni elvitte az új gazdához, és kikötötte a megadott helyre. Mint később megtudtuk, a befogadó gazdával nem barátkozott meg, ez hosszú rúddal tolt neki oda az ételt és a vizet, aztán ebbe beleunt és egy vadással lelövette.

És igen, a gyűrű. Akkor, a ház életének azon az utolsó, utolsó előtti napján, amikor elbúcsúztam a kutyától, hazamentem. Kis idő után jutott csak eszembe a fémkarika: elővettem a zsebemből és megtisztítottam. Régen divatos, vékony karikagyűrű volt, írást is fedeztünk fel benne, egy név volt, román név: Nicolae, és egy dátum: 29. VIII. 1939. Ki veszíthette el ott a jegygyűrűjét? – néztünk egymásra tanácstalanul, aztán Z.-nek egyszer csak leesett a tantusz: – Tudod, kié volt ez a gyűrű? Annuska nénémé, ezt vágta a férjéhez, amikor szakítottak, ahogy ezt annyszor hallottuk mesélni. Ez az, amit olyan sokáig hiába kerestek. A betonjárda valamelyik repedésébe eshetett, a kutya pedig negyven év után előkaparta.

A gyűrű itt van nálunk Stockholmban. Néha én is elmesélem a történetet, ilyenkor tréfálkozni próbálok és mondom, hogy jegygyűrűt kaptam egy kutyától. Aztán mindig elszégyellem magam és a szívem mindig megtelik keserűséggel.

Bágyoni Szabó István

Komédiások és írógavallérok – avagy: az idő emléktárgyai

„Küldöm Neked emlékül kis pajtásodat a Te nagy jószágodért és megható hűségodért. Szívből ölel szerető Jászaid” – olvasható azon a cintányéros, zenebohócot ábrázoló porcelánfigurán, amelyet Jászai Mari küldött Bajor Gizinek 1926. február 9-én, s amely ma is látható Budapesten, a Stromfeld Aurél úti színműzeumban¹. A küldeménnyel a nagy művésznő bizonyára nem csupán a Zilahy *Zenebohócok*jában remeklő Fruzsínát köszöntötte, hanem azt is tudtára szándékozott hozni, miszerint őbenne, az évek óta hiteles művészi teljesítményt nyújtó Bajor Giziben látja a méltó utódot.

Az Utódot.

*

A jelképek, különösen a művészek világában, maguk helyett beszélnek. Hogy Bajor Gizi mit szolt volna, ha a még mindig ünnevelt primadonna „utódom”-nak nevezi őt a becses emléktárgyat kísérő szövegben: nem tudhatjuk. Sejt-hetjük csupán. Mert hiszen a zsenik, a különös tehetségek mindenkor a maguk útját járják – zseni előtt nincs előd a pályán.

Hevesi Sándor, aki a Nemzeti Színház egyik egész évadját Bajor Gizire alapozta, 1939-ben így ír: „Sajnos, az *Utolsó táncot még nem láthattam, csak a maga utódoit láttam. Tisztelet a kivételnek, olyanok, akiknek van annyi tehetségük, hogy Magát utánozzák, vagy annyi tehetségük sincs, hogy utánozzák Magát (...)* A nagy tehetségek csak elődök lehetnek, és nem utódoak.”

Egész irodalma van már annak, miként magyarázzák a lélek bűvárai a kiváló szellemek gyermeki, olykor gyermeteg ragaszkodását a tárgyakhoz, a csebecbecsékhez, még ha adományok is azok.

Mondják, Bajor Gizi is imádta tárgyi környezetét, könyveit és könyvespolcait, ruháit és ruhásszekrényeit, emléktárgyait és azok tárlóit egyaránt, zámolyát és kristálypoharát. Freud szerint a kiváló tehetségek – a példaképeket nélkülözni kénytelenek vagy szándékosan nélkülözők – ezekben a „szellemiesült világdarabkákban” a maguk egyedi „(f)elsőbb”, tehát mérvadó és követhető énjüket vélik fölfedezni. Enyhe túlzással úgy is mondhatjuk: a hiányzó előd (nem genealógiai értelemben!) szilánkjai ezek a tárgyak, amelyek értelemmel telítődnek, s amelyek egy egész életút bejárta után állnak össze egyetlen egésszé. Egyedivé és hitelessé.

¹ A Bajor Gizi Színműzeumot Gobbi Hilda színművész hozta létre 1951-ben. A „színezház” (Budapest, XII. ker., Stromfeld Aurél út 16.) 1953 óta az Országos Színháztörténeti Múzeum gondozásában működik. 1991-ben, néhány évi szünet után, teljesen felújítva nyitotta meg kapuit. Gyűjteménye mintegy háromszáz, főleg XX. századi színészre vonatkozó anyagot tartalmaz. Állandó kiállítása a magyar színjátszás nagy alakjait mutatja be a XIX. század második felétől napjainkig. Emlékszobát rendeztek be Márkus Emiliának, Jászai Marinak, Bajor Gizinek és Gobbi Hildának.

Miként... De mivel annyi ellenpéldánk van – hiszen kinek van módjában manapság Kótsi Patkó vagy Szentgyörgyi István pipagyűjteményét, Katona József vagy Hevesi Sándor kéziratgyűjteményét végigcsodálni... hogy az elkótyavetyélt közelmúlt emléktárgyairól (szerencsére Lászlóffy Aladár sokunk által megcsodált numizmatikai gyűjteménye nem tartozik ide!) ne is beszéljünk –, nos, mivel az idő istenesen kitolt a komédiásokkal, hát ezúttal ne a szerencsés véletlenre hivatkozunk!

*

A budapesti Bajor Gizi-villa és menhely (kezdetben művészbarátok, utóbb a fővárosi magyar színészet tárgyi emlékeinek a menedéke) akár a szerencsés véletlennek is köszönheti meglétét – persze nem utolsósorban Gobbi Hildának!

Bajor Gizi életét különös villanásokkal cikázzák át a földi világot idéző tárgyak. És ezek időnként ÓrOLA, időnként pedig az Őt értők nem épp hasonló minőségű világáról szólnak.

Előadást tartott 1940 őszén a rádióban *Levelesládám* címmel. A műsorból kiderült, miszerint az akkori magyar társadalom nem kis része a „Mindenható Komédiástól”, Bajor Gizitől várta a megváltást. (A művésztől vagy a művészet-től? – fogalmazunk ma.)

„Hogy fogalmuk legyen – hallhatták a háborús idők rádióhallgatói –, idén mennyit és mit kértek tőlem ajándékba, összeírtam nagyjából a kéréseket. Csak ebben az esztendőben 246 bundát és kabátot, 392 ruhát, 18 estélyi ruhát, 80 pár cipőt, számtalan harisnyát és kesztyűt, 312 fényképet, 12 rádiókészüléket, 8 gyermekkocsit, 4 motorbiciklit... a készpénzről és az állások tömegéről nem beszélve. És ha mindenkit felvettem volna, aki ajánlkozott titkárnak, társalkodónőnek, öltöztetőnőnek, sofőrnek, szakácsnak és szobalánynak: nem férnék el személyzetemmel a Vérmezőn.”

Tamási Áron, az Erdélyből érkezett író, aki menekültként sokáig az Attila utcai pincékben bujkált – bújtatott zsidó értelmiségiek társaságában (s akit Bajor Gizi 1943-as, kolozsvári vendégszereplésekor ismert meg) –, így ír későbbi, budapesti háborús hányattatásait felelevenítő naplójában: „1945. január 30. (...) *Vendégek érkeznek. Egy kitűnő újságíró nagy hátizsákkal, együtt jön a feleségével és szelíden bimbózó leányával. Mindenki örül nekik, mert Róbert tájékozott újságíró, s igen biztató híreket mond. Gizi bejuttatja őket a vendégek közé, kijelöli ágyaikat az alagsorban.*”

A háború borzalmai közepette minden más méreteket kap, élet és szerep, művészet és tárgykultusz egyaránt.

Tamási Áron 1945-ös naplójában a lóhús „gyönyörűségéről” jegyez föl néhány sort – merthogy a Vérmező melletti Bajor-villában helyet kapott erdélyi menekült író és más, számos vendéget csak lóhússal tudnak traktálni –, annak előtte két évvel viszont egészen más szövegösszefüggésben jelenik meg a ket-tejük barátsága. Annak idején Tamási arról biztosította Kós Károlyt – Bajor Gizi 1943-as kolozsvári vendégszereplésekor, amidőn Tamási (Kós szerint) „*csapta a legyet a primadonna körül*” –, hogy a kolozsvári híresség, Poór Lili után „*Gizi az egyetlen, aki a magyar lelket színpadra képes vinni*”.

De miként vélekedik kolozsvári kiruccanásáról a művésznő?

„*Kolozsvár, 1943. június 19. (...) Már több mint két hete itt vagyok – írja Herczeg Ferencnek Bajor Gizi –, és a munkától eltekintve, remekül érzem*

magam. Itt mindenki olyan kedves. Rengeteget vásároltam ruhákat, két kofert, szőtteseket... Szeretem Kolozsvárt. Reggel termoszból teázunk, aztán bolyongunk a gyönyörű kis utcákon, (...) Mihályfi Béla, Tamási Áron, Kemény János felváltva a társaság. Tréfálkozunk, mókázunk, háborúról szó sincs.”

Tudott titok, miszerint Bajor Gizi a német megszállás idején nem volt hajlandó színpadra lépni, saját otthonában azonban mégis színjátéokra kényszerült. A villájában rejtegetett színészek, írók feljegyezték: a nyilas razzizációk figyelmét kijátszandó Bajor Gizi naponta tíz-tizenkét „szerepet” is kénytelen volt alakítani.²

A háborúk nem az egymásba illő tárgyak összeillesztői – és nem csupán a zsenik ellenségei. Vajon mi lett volna az Ábel szerzőjéből, ha a túlélésnek nem ugyanazon lehetőségeit kutatja, mint, példának okáért, Bajor Gizi? Rossz nyelvek vélekedése szerint Tamási az Erdélyben vendégeskedő Bajor Gizi által felvásárolt tárgyakat szándékozott átjuttatni a veszélyeztetett övezeteken – szőnyegeket, köcsögöket, tordai tálakat, torockói nyoszolyákat, amelyeket a hirtelen változó idő leszedett a vagonról. (Lett még ilyesmire példa...) Egyvalami biztos: a budai Bajor-villában „meghúzódó” Tamási helyzete, bár nem az első eset, példaértékű hosszú időkre – eszerint a magyar művészet a maga egymásrataltságában is egységes és oszthatatlan. Nem az első és nem az egyetlen: Lédák mindig adódtak, ha a hálót, ilyen vagy olyan indítékkal, ki kellett vetni.

„Tibor átnyújt nekem egy regáli-médiát – folytatja Tamási Áron –, szép szivar, szagolgom, majd rágyújtok. Ahogy eregetem a füstöt, otthoni disznótort látok az illatos füstön keresztül.”

Bajor Gizi példaképe, ha volt vagy lehetett egyáltalán, az a természetesség volt, amelynek beszédes darabkáival önmagát körülvette.

Temetésén Somlai Artúr így búcsúztatta: „természetes, emberi hangon szólt”. Gobbi Hilda pedig így: „...az emberek, akiket életre keltett, ember-szabásúak voltak. Nem istenek.”

Halála tragikus volt: férje – a Tamási által is emlegetett Germán Tibor – téves diagnózis alapján azt hitte, hogy asszonyának végzetes betegsége van. Vélte kínjait megkönnyítendő ópiummal végzett vele. Aztán önmagát is megmérgezte. Mindez ötvenöt éve, 1951. február 12-én történt.

² Csongrádi Kata zenés darabja, A vasárnapi asszony című musical (1991 februárjában mutatták be, zene: Wolf Péter, dalszöveg: S. Nagy István) idézi meg a nagy színésznő alakját. Ebben Herczeg Ferenc Utolsó tánc című vígjátékát is felhasználta. A vasárnapi asszony cselekménye 1944 decemberében játszódik Budapesten, és azokra a titkokra próbál fényt deríteni, miért is játszotta saját otthonában szerepeit a színpadra nem lépő színészhíresség? És vajon mi lehetett az a tíz-tizenkétféle szerep? Talán leghíresebb színpadi alakításait hívta segítségül? Lehet, hogy Puck, Titánia, Zília, a Kaméliás hölgy vagy éppen a bolond Ásvayné bőrbe menekülve sikerült megtévesztenie a géppisztolyos különítményeket? És az is rejtély, hogy a komédiázás nagyasszonya honnan merítette a lelkerőt ehhez az életveszélyes játékhoz, miközben a saját férje is (akire Auschwitz rettenete várt volna) arra készült, hogy megmérgezze imádott „bohóckirálynőjét”? Vagy lehet, hogy valójában gyógyíthatatlan betegség gyötörte és megváltás lett volna számára a halál? Örök kérdések.

Papp Ágnes Klára

Aszfalt alatt a macskakő

Gyermekkoromban, ha megkérdezték, melyik az otthonom, azt válaszoltam: „Kolozsvár–Budapest”. Budapest jelentette a szürke hétköznapokat, kezdetben az óvodát, aztán az iskolát – Kolozsvár a szünidőt, a karácsonyt. Télen a pesti szürke latyak helyett puha fehér havat, amikor a Ceaușescu-rendszer alatt amúgy is meggritkult autóforgalom teljesen eltűnt, egy elmúlt csöndesebb és békésebb kor illúzióját keltve a főtér meredek tetős, boltozatos kapualjú házai közt; a csak a főbb utakon égő, a házakat díszletszerű fénybe vonó, sárgásan világító lámpákat; a Magyar Színház „eseményeit”, ahol Baba néniék és Olga néniék, nagyanyám barátnői az első sorban feszítettek a telt házzal játszott *Viktória* és a *Bajadér* majd minden előadásán, hogy ezredszer is vastapssal ünnepeljék az „ahol a sárga villamosok járnak, ott van Budapest” fülbemászó slágerét. Nyáron hársfaillatot és gerlebúgást a sétatéri szökőkút körül, amelyet azóta kétféle olajfestéssel mázoltak le (a tritonok patáját sötétebbre), de akkoriban még méltóságteljesen málladoztak, miközben körülöttük türelmes, egy más világban felnőtt nagymamák diskuráltak vinetarecepteket és sorbanállási tapasztalatokat cserélve: „Képzeld, Magdus, hogy jártam a múlt héten...”, körülöttük – mint a jelen mentői – kitömött, takaros kötényt viselő kecskék, bádogból készült kisautó és egy szőrehullott medve, a padon kétes tisztaságú fehér köpenyben szotyolózó fényképész kellékei. Szüleim – még eljegyzésük idején – egyszer le is fényképezkedtek ezzel az akkor még aránylag daliás medvével, majd vagy tí-

zenöt évvel később én is, jobbomon a medve, balra egy Mikulás; újév táján, amikor közeledett a „román karácsony” (arra gondosan ügyeltek, hogy előbb ne), a város megtelt mikulásruhába öltözött lózenpikk(sorsjegy)árusokkal és amolyan karácsonyfás vurstlikkal; állt egy ilyen a posta háta mögötti poros-saras kis téren is – ott készült a kép. Lehet, hogy még ma is szolgálatot teljesít valahol a kopott medve? Vagy Ceaușescuval együtt ő is lapátra került? De jelentett a nyár hosszú délutánokat a napsütötte, bukszuszszagú botanikus kertben, amely oly messze volt, hogy vajjas kenyeret és paradicsomot vitünk uzsonnára. Meg számomra végtelenül unalmas rómi-, preferánsz- és kanasztapartikat, amikor a szobában körülülték az asztalt a kártyapartnerrek. „Mekkorát nőttél, Ágica! Mi történt azon a híres Budapesten?” Nagymama felszolgált a tésztát és – az elegancia netovábbjaként – a pesti zöld teát, majd estig verték a blattot huszonöt banis alapon.

Aztán, ahogy telt az idő, valahogy Pest lett a valóságosabb: ahol minden változott, ahol én magam is mind önállóbb lettem, ahol események történtek – Kolozsvár mintha megmaradt volna ebben az illúzió állapotában. Ahogy az is volt – a békés polgári élet öregedő, omladozó, de még élő rekvizitumaival. Egy olyan társadalmi élet, egy olyan közösségi összetartozás, egy olyan viselkedéskultúra szigete, amelyet az azt körülvevő világ balkánisága csak még jobban kiemelt, és amely akkor még számomra elpusztíthatatlannak tűnt. Elpusztíthatatlannak, mert megvolt a jól

kijelölt helye benne a durvább valóság-nak is. Mondjuk a tejfölösasszonyok – a kolozsvári ínséges idők intézménye volt a faluról feljáró asszony, akitől nemcsak bivalytejet és -tejfölt, -túrót lehetett vásárolni, hanem alkalomadtán feketén húst is (a nyolcvanas évek vége felé már nem pénzért, hanem a Pestről hozott vasvilláért és patkószegért cserébe) –, aki hetente egyszer a mi konyhánkban pakolta le az iszákjait és a tejfölöskantákat. Nagyanyám zöldségpucolás, főzés közben barátságosan, csapnivaló románsággal beszélgetett velük, „Domnu draga”, megkínálta őket kávéval, Pestről Amo szappant hozott nekik; de a szobába talán soha nem vezette be őket. „Falusi” – mondta rájuk, és ez nem megvető leszólás vagy megbélyegzés volt, hanem egyszerű tény: annak a megállapítása, hogy ők egy másik, kétségtelenül alsóbbrendű világhoz tartoznak, amolyan fogyatékoság, születési rendellenesség, hiány konstatálása, amiről ők nem tehetnek. A szoba és a konyha közti küszöb volt ennek a szigetnek a saját életünkre lebontott határa. A konyha kikötő volt a kettő közt: mert nemcsak a tejfölösasszony és a szomszédok néztek be ide, vagy a piacra menő ismerősök, hanem itt vagy az előszobában tette le szatyrait a „kakasárus”, aki a Széchenyi tér sarkán, egy ketrecszerű, nyeles alkalmatosságban rázta a párázs fölött a pattogatni való kukoricát, időnként hozott is egy papírtasakkal zárás után (a bőségesebb nyarakon cukrosvíz-ízű fagyaltot árult); ide tért be az utcaseprő, aki egyszer hálából – ki tudja, honnan – egy szoborfejet hozott nagyanyámnak, most is ott áll a ládába ültetett páfrányok kókadt levelei között a betonudvar sarkában; a postás, aki nyugdíj napján mindig kapott egy csésze valódi feketekávé, vagy a kuncaftok, akik behúzott gombot ren-

deltek – egy ipari műemléknek is beillő gombbehúzó gépek porosodott a kályha melletti sarokban, az államosítás előtti rövidáruüzlet maradványa (ahogy rejtett fiókokban, vázákban még mindig zacsószám álltak különféle gombok, pertlik, farkasfogak, bundakapcsok, csatok és egyéb, a gyermekfantáziát megmozgató, színes holmik). De eljött a délután, a konyha ragyogott a mosogatás után, nagyanyám a linóleumos asztalra vasalt abroszt terített, és felvette a délutáni, fodros szélű pongyoláját: aki ilyenkor jött – és ez már nem lehetett akárki –, azt a szobába kísérte be, ahol kényelmetlen, pirossal bevont kárpitos székek álltak, és az ablakon át a Malom-árok csobogása hallatszott (már ha épp folyt benne a víz), odakint a délelőtti kurjantásokat, ládadobálást felváltó, álmos délutáni csend uralkodott, amit csak a nagy ritkán a Weselényi Miklós utcáról a térre kanyarodó trolibuszok hangja tört meg.

Mindez magának az örökkévalóságnak tűnt. Előbb szilárd és elpusztíthatatlan, majd, ahogy lassan magam is ön- (és történelmi) tudatra ébredtem, egy mind törekenyebb örökkévalóságnak. Összefonódott ez a kamaszkor lelki otthontalanságával, megmagyarázhatatlan válsághangulataival, a Ceaușescu-éra utolsó éveinek még a vakációba is betörő kilátástalanságával. A másféle tapasztalatokkal: a mind hosszabb sorokkal – a mind kisebb fejadagokért, élelmiszerjegyekkel; szilveszteri bulikkal, ahol „kazetofonról” recsegő Edda- és Illés-számokat hallgattunk, és ahol két éjfél koccintottunk: egyet időtlenkedve, egyet pedig komolyan, a *Himnusz* hangjaira; a táncházzal, ahol – amíg be nem tiltották – egymás sarkát taposták a magyar líceumok diákjai. Lászlóffy Ali könyvekkel zsúfolt kis padlásszobájával, iratokkal, cédulákkal roskadásig rakott íróasztal-

lával (*Mit látsz egy íróasztalon?*), a felejtéssel dacoló gyűjteményeivel, ahonnan, ha a szomszéd szoba ládái között áttörtünk – Ali, ha egy itt tartott könyvet keresett, előbb egy színházi látszóval kiszemelte a dobozok fedezékében, majd Gyöngyi, a felesége átmászott a barikádokon, hogy leemelje a polcra –, a szomszédos padlásra értünk, ahol a félhomályos nyári melegben kis fűtőkben függtek a denevérek. A külső és belső válsághangulat lassan összefonódott annak tudatával, hogy mindezt csak néhány ember tartja össze: nagyanyám és lassan kiháló kátyapartnerai, akik a Magyar Színház törzsközönségét adták, Aladár és mindazok, akiket ő a magam akkori tapasztalataira lefordítva képviselt, a táncházba járó diákság – és e világ megléte éppoly múltékonny és folytatástalan, mint a szünidő. Ahogy ennek az illúzióknak a törekenységére ráébredtem, úgy éreztem, mindent utoljára élek meg benne: a konyhai gáztűzhelyen a gáz surrogó hangját, a napsütötte Farkas utcára kihallatszó hegedűgyakorlás futamait, a piacon a savanyúkáposztát és zöldfélélet áruló hóstáti asszony hanglejtését („Kóstolja meg a káposztámat, nacs’as asszony”), még a Széchenyi tér hóolvadáskor bokáig érő latyakját is az utca minden elképzelt felülmúlóan kátyús és göcsörtös aszfaltján. (Egy-egy különösen hideg tél után az úttesten a feltöredező aszfalt alól kibukkant a század eleji – vagy még korábbi – macskakő, amelyet nagyanyám még kislány korában, a Monarchia idején koptatott.) Valahányszor a hajnali Balt Orienthez indultam, úgy pillantottam vissza a kapualjból integető nagyanyám képére, mint amit utoljára látok: a fakó kora reggeli megvilágítás, a téren beforduló trolik hangja, a kóppott szürke és olajfesték barna ház és kapu keretében álló alak.

Még sokáig láttam, de a keret, az őt körülvevő világ mintha még életében szétesett volna. Túlélte valamilyen barátnőjét és kátyapartnerét. (Álmában néha látta őket, de – amíg elmesélhette – mindig ezt mondták neki: „Maga még várjon, Magdus drága!” Most már ő is beült a partiba.) Túlélte a Ceaușescu-rendszert. Nem kellett többé két évig várni: évente akár többször is meglátogathatott bennünket. Látta, amint a Malom utcában befedték a Malom-árkot, minden sarkon banképületek emelkedtek, és a harminc éve változatlan árukészletű boltok félévenként alakultak át. A kilencvenes évek elején – talán a korábbi elképesztő áruhiány visszahatásaként – egy darabig minden üzletben mindent lehetett kapni: cipőt és vécépapírt, hentesárut és cukrászsüteményt, nyári almát és cserepes virágot, zománcos edényt és elemet, amíg el nem árasztotta Romániát is a kínai műanyag és a nyugati világ kacata, jellemző módon Magyarországra és Törökországra irányából. És ebben az elszabadult balkáni konjunktúrában olyan gyorsított felvételen foszlott le Kolozsvárról a korábbi – nagyanyám szavával élve – „úriember”-világ illúziója, ahogy egy horrorfilmben változik át a szereplő csontvázvá. Megérte, hogy már nem tudott kimenni a piacra; a piac jött be hozzá a városba. Az egész város egyetlen bazári forgatagá vált: a piacon keleties kis „szukok” keletkeztek, ahol farmernadrágtól a fogamzásgátló tablettán át az ukrán hegesztőpisztolyig és a tajvani elemes játékig mindent lehetett kapni, a város változatlanul koszos és kátyús utcáin háromszoros mennyiségű ember áradt kiabálva és szotyolát köpködve, lassan eltűntek a Fő tér sarkáról a nepperek, és minden kapualjban nyílt egy-egy pénzváltó bódé,

a padokat és szemeteseket kék, sárga és piros színűre festették, fölénk ugyancsak a trikolór színeiben pompázó villanykörtegírlándokat aggattak, és a nyugatiasodás netovábbjaként a Central Áruház előtt dél-amerikai indiánok fújták a talpalávalót.

Mindent és mindenkit túlélte. Megérte az ezredfordulót. Itt halt meg Budapesten. Kilencvennégy éves volt.

Kérvényeztünk számára magyar állampolgárságot – hivatkozással a korára és arra, hogy egy magyar Kolozsváron, magyar állampolgárként született. Nem kapta meg. Ahogy a házsongárdi sírkövén áll, ahol nagyapám, dédanyám és ükanyám is nyugszik – ő maga vésette rá, még a hetvenes években –: „Emlékük örökké élni fog.”

Ő volt az utolsó. Ez is egy illúzió.

Széles Klára

A választottam város

Mi lett volna, ha felnőtt életem kezdetén nem vetődöm el Kolozsvárra, s ha ebből az első utazásból nem kerekedik egy folyamatosnak mondható, a budapestivel rendszeresen váltakozó, párhuzamossá váló kettős létezés?

Ma már ez eldönthetetlen. De úgy vélem: életutat meghatározó mozzanat vagy inkább fordulat.

Véletlen? Amennyiben „véletlen”-nek tekinthetnénk alapvető vonzásaink és választásaink bármelyikét. Milyen ismert és ismeretlen indítékok játszottak szerepet abban, hogy éppen ebben a városban fedeztem fel legkedvesebb kortárs költőmet, aki akkor még csaknem ismeretlenként a pálya kezdetén állt? Hogy az irodalmon keresztül, versek és levelek útján kötöttünk barátságot, immár fél évszázadon át elkísérő emberi-irodalmi kapcsolatot. Az olvasó kötődése ez, aki a gondolatok, a kifejezés, a meggyőződések választásainak rokon hullámhosszát követi. S ez terjedt ki fokozatosan az egész erdélyi kortárs íróvonulatra (az első Forrás-nemzedékre), de magára az erdélyi irodalomra, mint amely külön mélységet, színt, árnyalatot képvisel a magyar nyelvű írás egészében.

Mi volt előbb? A pályaválasztás, az a döntés, hogy az irodalomtörténet, poétika kérdéseire szánom erőim, életidőm javát, vagy az élő költészet bizonyos képviselőinek vonzása, a meggyőződés, hogy ők fogalmazzák meg, mondják ki mindazt, amit teljes szívvel a legnemesebbnek, legigazabbnak vallok, fogadok el. A kettő aligha elválasztható. Egy töről fakad. Ahogyan – különösnek tekinthető módon, de mondhatnám: „sorszerűen” – az élettársválasztásom, a családalapítás is mintegy természetes hozadéka, folytatása lett ennek a meghatározó Kolozsvár-látogatásnak. Választottam is az irodalom útján indult el, s ezt az utat járta haláláig. Ma már felnőtt lányunk is ezt teszi. Az elvont szellemi, irodalmi kötődés így szó és tény szerinti, vérségi kapcsolattá vált. S mindezek középpontja, színhelye: Kolozsvár.

Hogy milyen élményeket, milyen többletet, várt és váratlan igazolásokat jelentett és jelent ez az élő kötelék, nem is könnyű megfogalmazni.

Szerepet játszott és játszik ebben az egyetemistaként átélt, villámfényű, majd gyorsan negyvenévi sötétségre ítélt 1956. (Vajon azóta, s ma, újra valóban világossá változott-e?) Alapos okok miatt esett egybe, vált egyidejűvé a forradalom és a kolozsvári levelezés, a kapcsolatok kezdete. S a kettő közül csak az utóbbi folytatódott, folytatódhatott. Ezerkilencszázötvenhétől kényszerközegben, hivatalosan kötelező hazugságban éltünk, magunk, igazunk megtagadása mindennapi kötelezettség, kínzó tudathasadás, gyötrő szerepjátszás. Megkerülni csak az árulás elfogadásával lehetséges. Kompromisszum? Annak nevezhető-e a valóság homlokegyenest ellenkezőjével azonosulás? S nincs más út a köznapi létezés egyetlen zugában sem.

Az írás, egyben a valódi, időtállóan bizonyuló irodalom, akár a hasonló művészi kifejezés, hatalmas menedék, lehetséges hiánypótlás. Már magának a hiánynak a számontartása maradék elégtétel, remény. A törvényerőre emelt amorális idején hihetetlen belső igazolás, erőforrás olyan köteteket láthatni, mint amilyen Sánta Ferenc *Farkasok a küszöbönje*, majd kézbe kapni a *Himnusz minden időben* kéziratát magától Nagy Lászlótól. S mindezekkel egyidejűleg, folyamatosan, most már közeli barátokként, együtt élni meg az erdélyi költőkkel a kibontakozó pályák nagy állomásait, olvashatni (sokszor kéziratban) a sorra megjelenő, egyre rangosabb műveket. Tehetségek sereglésének ideje ez. *Színhelyek*, *Az eb olykor emeli lábát*, *Sajtóértekezlet*, *Anyám könnyű álmot ígér*, *A nyugati hadtest*, *Kő hull apadó kútba*, *Plusz-mínusz egy nap*, *A földig már lépésben*, *Zarándoklás a panaszfalhoz*, *Kár volt sírni Jeruzsálemben*, *A sereg*¹ stb. – remekművek sorozatára emlékeztethetünk, s csupán jelzés a felsorolás, hosszan folytatható a változatlan magas színvonalú kötetek, a nem szűnő írói utánpótlás jelentkezésének felemlegetése. Fénykora ez irodalomnak, de még a bő termést méltóképpen követő kritikának is. A legendás Pezsgő-díj fémjelzi a műveket és az értéket felismerő méltatókat (1971–1983).

Ez az irodalmi aranykor új generációk változatlanul nagy tehetségeinek, munkáinak sorában folytatódik. A Kolozsvárra járó megmártózhat ebben a pezsgő légkörben. Összekapcsolódik ez az élmény a hazai irodalmi termés új magaslatainak megélésével, a más határon túli magyar alkotások örömeivel, a külföldi, „nyugati” irodalmárok, folyóiratok kezdeményezéseivel. Megkülönbözteti, kiemeli az erdélyi közeget ebben az időben az, hogy a jelzett pezsgés, virágzás egybeesik a fokozódó Ceaușescu-diktatúrával, a fizikailag s mindennapjaiban egyre növekvő megszorítotttsággal, a pusztta megélhetés állandó, egyre szorongatóbb gondjaival. Különös, mintegy kiáltó ellenpontja a kor irodalma az embertelen politikai-gazdasági rezsimnek.

A korabeli kelet-európai helyzetet kiélezettebben, drámaibb változatában éli át a rendszeresen Erdélybe járó. Ugyanakkor – például Kolozsváron – a baráti irodalmi körben a hazainál intimebb, személyesebb a közvetlen élmény. A születő irodalom együtt bontakozik az emberi sorsok alakulásának hányatottságával. A kivirágzó tehetségek mellett kudarcok, megtorpanások, jobb sorsra érdemes ígéretek megtorpanásai, tragikus végkifejletek sorakoznak.

¹ A felsorolás rendjében: Lászlóffy Aladár, 1965; Páskándi Géza, 1971; Szilágyi Domokos, 1973; Sütő András, 1970; Bodor Ádám, 1975; Szilágyi István, 1976; Székely János, 1980; Panek Zoltán, 1978; Bálint Tibor, 1979; Köntös Szabó Zoltán, 1981; Pusztai János, 1979 stb.

A hatvanas–nyolcvanas évek Magyarországon élő mindezeket túl egy elementáris többletet, tudott-tudatlan hiány pótlását tapasztalhatja meg: azt a fajta összetartozást, a szülőföld iránti családi vonzalmat, ragaszkodást, eleven szeretetet, amely például a kolozsvárit a város köveihez, utcáihoz, hagyományaihoz, mindennapi életéhez, szokásaihoz fűzi. Ezt a fajta közös haza iránti közös érzést, ezt az együvé tartozást 1956-ban éltem meg. Azóta inkább a meghasonlás, a megosztottság, részérdekek érvényesülése, egymás ellen forduló csoportokra szakadás az uralkodó élmény, a leverő és reménytelenséget növelő. Erdélyben, a közös bajban hallgatólagos, ritkán kimondott, de élő egymásraultaltságot éreztem. S különösen a nagy egészen belül: a Kolozsvár-lakók, a várost féltők, múltját átélők szolidaritását. A fenyegetettség táplálta ezt? Hiszen a diktátor minduntalan épületek, városrészek lebontását tervezte. Úgy vélem, még inkább a történelmi város ismeretének, szeretetének elevensége, tudatos védelme.

Saját hazai létünk fonáksága, kimondatlan hiányérzetünk is kiütközik ennek az érintkezésnek nyomán. Hiszen vajon nem bujkált, bujkál bennünk paradox módon „ittthon” egy „ittthontalanság”? A „hon”-ban egy „hontalanság”? „Honvág” – elvagyódás formájában –, mintha szülőföldünkön maradván mégsem lennénk otthon.

Együttesen: a kolozsvári kötődés, a párhuzam, a kötelek és kötődések léte és hiánya egyszerre ad testvéri meleget, helyzetadatunk mélyebb, sokoldalúbb átélését – de a tehetetlenségérzet, a sebzettség és sebezhetőség tudatát, érzetét is.

A jelenlegi, az utóbbi erdélyi irodalom most is vigyázó toronyként magasodik és biztathat. Hiszen olyan visszpillantó, hatalmas művészi korszakos történelmi számvetés, mint amilyen Szilágyi István *Hollóidője*, olyan példátlan hangnemet, közeget, műfajt teremtő regénysorozat, mint Sigmond Istváné, s a folyamatos szintet, színvonalat tartó, növelő író-derékhadé, ellene mond a kétségtelen elvándorlás veszteségeinek. S ellene mond az egyre újrasereglő fiatal tehetségek áradata: a „*Serény múmiák*”-é s immár az ő neveltjeiké (*A nagy kilométer*). S első helyen tüntethetnek azok a kötetek, amelyeket párjukat ritkító Kolozsvár-irodalomnak tekinthetünk, élükön a *Kulcsok Kolozsvárhoz* háttárszlop-értékével, többségében Kántor Lajos munkáját és szervezését dicsérrő kötetekkel.² Bizhatunk az egyre szövődő kapcsolatokban Kolozsvár és az erdélyi nagyvárosok, új irodalmi központok között, itteni és más határon túli magyarok fesztiváljaiban, s valamennyiőnk újuló kulturális együttműködésében.

Mit, mennyit jelenthet, pótolhat, hidalhat át a kultúra? Kolozsvár vonzása, varázsa az egyetemes hagyományőrzés példaadó értéke. S az aggó a Mátyás-szoborra tekintő költői biztatáshoz folyamodik: „*Túltekinthet Mátyás a megmaradt hazán: / Konokul magaslik Kolozsvár Fő terén, / Magabiztos, erős, akár a bölcs remény – / S késő századoknak hódolását várván / Túlno szenyryes idők ármánykodó árján.*”³

² *Kulcsok Kolozsvárhoz. A föl nem adható város.* Korunk Baráti Társaság, Kolozsvár, Mozaik Kiadó, Szeged, 2000; Vö. Horváth Andor–Kántor Lajos: *Határjegyek.* Felsőmagyarország Kiadó, Miskolc, 2000; Kántor Lajos: *Fellegek a város felett. Regényes korrajz.* Kolozsvár, 20. század, Budapest, 2004, Nemzeti Tankönyvkiadó.

³ Lázár René Sándor: *Mátyás király Kolozsvárott*